

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

BİR EĞİTİM ADAMI OLARAK
PRENS SABAHATTİN

100238

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Yılmaz

~~100238~~

Ankara-2001

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

BİR EĞİTİM ADAMI OLARAK
PRENS SABAHATTİN

Yüksek Lisans Tezi

Mustafa Yılmaz

Tez Danışmanı
Yrd.Doç.Dr. İlknur Haydaroğlu

Ankara-2001

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (YAKINÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. İlknur HAYDAROĞLU

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı: İmzası

Prof.Dr. Yücel ÖZKAYA

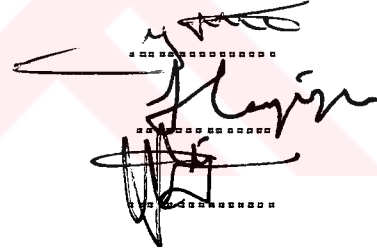
Doç.Dr.Hayriye ERBAŞ

Yrd. Doç.Dr.İlknur HAYDAROĞLU

Yedek Üyeler:

Yrd.Doç.Dr. Selda KAYA KILIÇ

Yrd.Doç.Dr. Hamiyet SEZER

Tez Sınav Tarihi: 28.11.2001

ÖNSÖZ

Siyasal aydın kimliğini üzerinde taşıyan Prens Sabahattin'in, Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden yapılanma süreci içerisinde, önemli bir yeri vardır. Prens Sabahattin ile ilgili şu ana kadar yapılan çalışmaların çoğunda onun siyasi kimliği ön plana çıkartılmıştır. Aynı zamanda bir düşünce adamı olan Prens'in bu yönü ise, araştırmalarda geri planda kalmıştır. "Bir Eğitim Adamı Olarak Prens Sabahattin" isimli bu çalışmada, Prens'in eğitim kurumlarını ele alış şekli, iki yönlü olarak incelenmiştir. Bunlar;

1. Prens'in, Osmanlı eğitim sistemine yönelik eleştirileri,
2. Prens Sabahattin'e göre, modernizasyon süreci içerisinde ideal eğitim, bu kurumların tesisi ve sınırlarıdır.

Prens Sabahattin'i konu olan diğer çalışmalarda, pek değinilmemiş olan onun eğitimci kimliğini ön plana çıkartıyor olması sebebiyle, bu çalışmanın önemli olduğu düşüncesindeyiz. Prens'in meseleye bakış açısının doğru bir şekilde tespit edilebilmesi için ağırlıklı olarak kendi eserlerinde yararlanılmıştır. Bu bağlamda, en çok kullanılan eserler "Türkiye Nasıl Kurtulabilir" ve "Terakki" dergisinde yayınlanan makaleleri olmuştur. Ayrıca içeriğin zenginleştirilmesi amacıyla Prens Sabahattin'i konu alan, gazete, makale ve kitaplardan da yararlanılmıştır.

Çalışmalarım sırasında gerek kaynak toplama ve gerekse içeriğin şekillendirilmesinde, yardımlarını esirgemeyen değerli hocam, sayın Yrd. Doç. Dr. İlknur HAYDAROĞLU'NA teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	VI-VII
BİRİNCİ BÖLÜM	1-8
PRENS SABAHATTİN	
1.1 AİLESİ	1
1.2 EĞİTİMİ	1-2
1.3 FİKRİ HAZIRLIK DÖNEMİ	2-3
1.4 PRENS SABAHATTİN'İN SİYASAL KİMLİĞİ	3-8
1.5 DÖNEMİN ENTELEKTÜEL HAVASI	8-9
İKİNCİ BÖLÜM	9-47
PRENS SABAHATTİN VE EĞİTİM	10
2.1 İSTİBDA DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	10-15
2.2 PRENS SABAHATTİN'İN EĞİTİM SİSTEMİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ	15-31
2.2.1 Siyasal Düzen ve Eğitim Sistemi	15-20
2.2.2 Sosyal Düzen ve Eğitim Sistemi	20-23
2.2.3 İktisadi Düzen ve Eğitim Sistemi	23-26
2.2.4 Eğitim ve Sınırları	26-27
2.2.5 Okulların Yetersizliği	27-29
2.2.6 Eğitim ve Eğitimcilerin Yetersizliği	29-31
2.3 PRENS SABAHATTİN'E GÖRE İDEAL EĞİTİM	31-47
2.3.1 Eğitim ve Amaçları	31-33
2.3.2 Okulların Fonksiyonları	33-36
2.3.3 Eğitim ve Aile	36-39
2.3.4 Eğitimde Fırsat Eşitliğinin Sağlanması	39-41
2.3.5 Eğitimcilerin Vasıfları	41-44
2.3.6 Batılılaşma Sürecinde İdeal Eğitimi Yakalamak	44-47
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	47-58
PRENS SABAHATTİN'İN ETKİLERİ	47-48
3.1 SİYASAL ALANDA ETKİLERİ	48-49
3.2 DÜŞÜNSEL ALANDA ETKİLERİ	49-50
3.3 SİYİL TOPLUM KURULUŞLARI ALANINDA ETKİLERİ	50-52
3.4 EĞİTİM ALANINDA ETKİLERİ	50-52
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	52-55
PRENS SABAHATTİN'İN FİKİRLERİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ	56-58

GİRİŞ

“Bir Eğitim Adamı Olarak Prens Sabahattin” isimli bu çalışmada, ağırlıklı olarak ele alınan konu yeniden yapılanma süreci içerisinde, Prens Sabahattin’in, eğitim ve eğitim öğretim kurumlarını ele alış şeklidir. Konunun bir bütünlük arz etmesi ve Prens’in fikir dünyasının hangi şartlar altında şekillendiğinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Prens’in hayatı, eğitimi ve siyasi kimliği genel hatlarıyla verilecektir.

Prens Sabahattin’in Osmanlı’da mevcut olan eğitim sistemine yönelik eleştirileri, araştırmanın en önemli bölümlerindedir. Modernizasyon süreci içerisinde, Osmanlı Eğitim Kurumlarının hangi sebeplerden dolayı yetersiz kaldığı bu bölümde irdelenecektir. Çok geniş bir açılma sahip olan bu konu alt başlıklar halinde verilecektir. Böylelikle; sosyal hayatın diğer kurumları ile eğitim kurumları arasındaki ilişkide açık bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır.

Araştırmanın en önemli kısmı, Prens Sabahattin’in fikirleri doğrultusunda, ideal eğitim ve sınırlarının çizildiği bölüm oluşturmaktadır. İmparatorluğun içinde bulunduğu yeniden yapılanma ve modernizasyon süreci içerisinde eğitim öğretim kurumlarının temel misyonu tespit edildikten sonra, Prens’e ait eserler referans alınarak, aşağıdaki soruların cevabı verilmeye çalışılacaktır.

1. Batılılaşma süreci içerisinde merkezi yönetim eğitim öğretim kurumlarını ele alış şekli,
2. Bu süreç içerisinde okulların misyonu,
3. Eğitimdeki temel dinamikler,

4. Değişim sürecini başlatarak, onu yarınlara taşıyacak eğitimcilerin vasıfları,
5. Ekonomik kalkınma ve eğitim,
6. Sosyal aydınlanma ve eğitim,
7. Eğitim, öğretim süreci içerisinde aile,
8. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması,
9. Eğitimde örnek alınacak modeller,
10. İdeal öğretmenlerin eğitimi,

Bu soruların cevabı verildikten sonra, Prens'in günümüz Türkiye'si de dahil olmak üzere gerek siyasal, gerekse sosyal hayatımıza olan etkileri incelenecektir.

Araştırmada kaynak olarak daha çok Prens Sabahattin'e ait eserlerden yararlanılmaya çalışılmıştır. Fakat içeriğin zenginleştirilip, ele alınan konunun daha anlaşılır bir hale gelmesi için bu konuyu ele alan diğer kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Bu çalışmada ana hatlarıyla anlatılmak istenen şey Prens Sabahattin'in fikirleri doğrultusunda, Osmanlı Eğitim Sisteminin temel sorunları, batılılaşma süreci içerisinde eğitim öğretim kurumlarının yeniden yapılanması ve bu kurumların modernizasyon sürecindeki misyonudur.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1 - AİLESİ

Prens Sabahattin'in doğum tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda, farklı tarihler gösteriliyor olmakla birlikte çoğunluk, 1878 İstanbul doğumlu olduğu noktasında birleşmektedir. Babası, Bahriye Nazarı Gürcü Halil Rıfat Paşa'nın¹ oğlu Damat Mahmut Celaleddin Paşa,² annesi ise Padişah Abdülmecid'in kızı ve II Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'dır.³ Sabahattin Bey'in isminin önüne getirilen Prens ünvanı yanlış bir kullanım olmasına rağmen, Sabahattin Bey gerek yerli gerekse yabancı kaynaklarda bu ünvanla birlikte anılmaktadır. Bilindiği üzere Sabahattin anne tarafından hanedan soyuna bağlıdır. Kız tarafından gelen hanedan çocukları için, Sultanzade ünvanı kullanılmaktadır. Nitekim Yıldız Sayarındaki bazı resmi evraklarda, Sultanzade Sabahattin Bey ibaresi geçmektedir.⁴ Prens ünvanı için ileri sürülen diğer bir fikir ise, Sabahattin Bey'in Avrupa'da prestij kazandırır düşüncesiyle bu ünvanı kullandığı yönündedir.⁵ Yanlış bir kullanım olmasına rağmen "Prens" adıyla ünlendiği için bu çalışmada Sabahattin Bey, Prens Sabahattin olarak adlandırılacaktır.

1.2 - EĞİTİMİ

Prens Sabahattin ve kardeşi Lütfullah Bey'in eğitimiyle bizzat ailesi ilgilenmiştir. Beylerin annesi Seniha Sultan için kaynaklarda, "... Kendilerinin gerçek manada bir Avrupalı..." Olduğuna işaret edilmektedir.⁶ Zeki kültürü ve sportmen bir kişiliğe sahip olan Seniha Sultan devrin söyleşi ve olaylarını da yakından takip etmektedir. Seniha Sultanın bu özelliklerinin Prens Sabahattin'in yaşayış, dünya görüşü ve edebi kişiliğine tesir ettiği söylenebilir. Fakat Beylerin

¹ EGE, Nezahat Nurettin; Prens Sabahattin, İstanbul 1977

² EGE, a.g.e, 19-27, KURAN, Ahmet Bedevi; İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul 1965, s. 63, TÛTENGİL, Cavit Orhan; Prens Sabahattin, İstanbul 1954. s.17-18

³ EGE, a.g.e, s.4-6, KURAN, a.g.e, s. 21-22

⁴ Milliyet Gazetesi : 16 Şubat 1978

⁵ BERKES Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara 1973, s. 350

⁶ TÛTENGİL; a.g.e. s.17

eğitiminde en etkili rolü oynayan şahsiyet, babaları Mahmut Paşa'dır. Mahmut Paşa sarayla olan ilişkilerini kestikten sonra inzivaya çekilmiş, bir yandan edebiyatla uğraşırken, diğer yandan da çocuklarının eğitimiyle ilgilenmiştir.⁷ Beyler yalnızca hususi bir surette eğitim almışlardır. Kendilerine ders veren hocalar, ülkenin en değerli ilim adamlarıydı.⁸ Bununla birlikte Avrupa'dan getirtilen özel hocalar da vardı. İsmail Safa, Edebiyat; Sadık Beliş, Hukuk; Kadınhanlı Emin ve Hoca Hayrettin Efendiler, Arap Edebiyatı, Muallim Fevzi ve Hüseyin Danış Beyler, Farsî Edebiyatı derslerini vermekteydiler. Ayrıca İsviçre'den davet edilen Mr. Barchille Bertiotod, Mr. Charlier Fransızca dersi vermekte, Hege Pişano İtalyan Valery ise resim derslerini göstermekteydiler. Fransızcalarının ilerlemesini sağlamak amacıyla Mr. Reverse isminde bir öğretmen sürekli Beylerin refakatinde bulunuyordu.⁹ Beylerin almış olduğu eğitim tek yönlü bir eğitim olmamıştır. Hem fen, hem de sosyal bilimler alanında iyi bir eğitim alan Beyler, daha çocuk yaşta çeviri yapabilecek düzeyde, birkaç dile hakim bir hale gelmiştir. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, Mahmut Paşa çocuklarının iyi bir eğitim öğretimden geçmeleri için büyük bir özen göstermiş ve her türlü olanağı kullanmıştır. Kuruçemiş Sarayı Beylerin yetiştirilmesi için hususi bir üniversite halini almıştır. Halit Ziya (Uşaklıgil) Paşanın evine yaptığı ziyarete, Sabahattin ve Lütfullah Beylerin geniş bilgi ve görgülerine duyduğu hayranlığı saklayamadığını ifade etmektedir.

1.3 - FİKRİ HAZIRLIK DÖNEMİ

Prens Sabahattin'in fikirlerinin şekillenmesinde şüphesiz ki almış olduğu eğitim, onda kuvvetli bir alt yapı oluşturmuştur. Henüz onbir, oniki yaşlarındayken Kuruçemiş Sarayı'nda yapılan münazaralara katılması, fikri ve edebi içerikli toplantılarda sık sık bulunması ona geniş ufuk sağlamıştır.¹⁰ Kaldı ki, Prens Sabahattin genç yaşta yaşamın çok üstünde kitaplar okumuştur. Yirmi yaşında İbn-i Haldun'un Mukaddime'sini okuyan Prens Sabahattin artık

⁷ Mahmut Paşa Asaf takma adıyla şiirler yazmıştır. Bkz. KEMAL İbnülemin, Son Asır Türk Şairleri, İstanbul 1930 Cüz I s. 55

⁸ KURAN, a.g.e. s. 65

⁹ EGE, a.g.e s.6

¹⁰ KONGAR, Emre; Türk Toplum Bilimcileri, İstanbul 1999, s.79

edebiyat ve dil çalışmalarının yanı sıra siyasal ve toplumsal konularla da yakından ilgilenmeye başlamıştır. Çok iyi derecede Fransızca bilmesi batı kaynaklarına inmesini sağlamış ve batıdaki gelişmeleri yakından takip etmiştir. Zira, Le Temps Le Monde Illustré gibi devrin ünlü gazetelerini takip etmektedir. Prens'in düşüncelerinin ve hayatın şekillenmesinde babasının çok büyük bir etkisi vardır. Prens'in gençliğinin ilk yıllarında Mahmut Paşanın sarayla arası açılmış haliyle bu gerginlik Prens Sabahattin ve Lütfullah Bey'e de yansımıştır. Sonuç olarak, Mahmut Paşa ve oğulları çareyi Avrupa'ya kaçmakta bulmuşlar ve gizlice ülkeden ayrılmışlardır. Prens Sabahattin çalışmalarına Avrupa'da da devam etmiştir. Sorbon Üniversitesi'nin Tıp Fakültesi'nde anatomi derslerine girmiştir.

Prens'in kanaatine göre; nasıl ki tıp ilmi insan vücudundaki hastalıkların tedavisine başlamadan önce Biyoloji, Fizyoloji, Bakteriyoloji gibi ilimlerin yardımı ile bünyeyi tanımak ve hastalığın sebeplerini teşhis etmek mecburiyeti varsa, milletin bünyesindeki anızaları tedavi edebilmek, yani bir ıslahat programı hazırlayabilmek için evvelâ, milletin sosyal bünyesini ilmi bir şekilde tanıyabilmek, hastalığın sebeplerini teşhis edebilmek, sonrada anızaları birer birer tedavi edecek ıslahat programı tatbik etme zarureti vardır.¹¹ Bu düşünce ile Prens Sabahattin Avrupa'daki çeşitli sosyal hareketleri inceledi ve "La Science Sociale" ile tanıştı. Prens Sabahattin'in toplumsal içerikli görüşleri bundan sonra şekillenmeye başladı. Prens'in fikri hazırlık döneminde Le Play ve Edmond Demolins'in büyük tesirleri olmuştur. Özellikle Edmond Demolins'in 1897 yılında yayınladığı "A quoi tient la Superiorité des Anglo-Saxon?" (Anglosaksonların başarısının sebebi nedir?) adlı eseri onda derin izler bırakmıştır. Bunun yanı sıra Heackel, Buchner, Fauller de Prens'in etkisi altında kaldığı diğer fikir adamlarıdır.¹² Prens Sabahattin ülkenin kurtuluşunu " La Science Sociale" zihniyeti ile aydınlanmış bir gençliğin yetişmesine bağlı olduğuna inanmış ve bu amaçla, Terakki Dergisi'ni yayımlamaya başlamıştır. Siyasal ve sosyal konularla ilgili görüşlerini bu dergide çıkan yazılarıyla kamuoyuna duyurmaya çalışmıştır.

¹¹ EGE, a. g. e, s. 35

¹² MARDİN, Şerif, Jön Türklerin Siyasal Fikirleri İstanbul 1995, s. 218

1.4 - PRENS SABAHATTİN'İN SİYASAL KİMLİĞİ

Özellikle, II. Dünya Savaşından sonra Prens Sabahattin birçok çalışmaya konu olmuştur. Yapılan bu çalışmalarda daha ziyade Prens'in siyasal kimliği üzerinde durulmuştur. Şüphesiz ki, bunda Prens'in yaşadığı dönemin hassasiyeti ve onun saray mensubu birisi olmasının etkisi vardır. Prens'in siyasal kimliğinin iyi tahlil edilmesi, onun fikirlerinin anlaşılmasında kolaylaştırıcı bir etkiye sahiptir. Zira Prens'in siyasal ve sosyal konulardaki düşünceleri birbirleriyle örtüşüktür. Bu çalışmada ele alınacak konuların daha iyi anlaşılması için, Prens'in siyasal kimliği genel hatlarıyla işlenecektir.

Sabahattin Bey, yurtdışına çıkana değin geçen yaşamında daha çok kendini yetiştirmek için uğraşmıştır. Fakat, babası ve dayısı II. Abdülhamid arasında geçen soğuk savaşa da duyarız kalmamıştır. Mahmut Paşa ülkeyi ilgilendiren tüm olayları yakından takip etmiş, İmparatorluğun karşı karşıya kaldığı problemleri ve çözüm yollarını oğulları ile paylaşmıştır. II. Abdülhamid'e karşı mücadelede babası bireysel bir savaş verirken, Prens ise örgütsel bir mücadeleye yönelmiştir. Görüldüğü üzere Prens Sabahattin çocukluğundan itibaren siyasetle iç içe büyümüştür. Fakat Prens'in siyasal kimliğiyle ön plana çıkmasında Avrupa'ya kaçıışı ve Paris'e yerleşmesi bir dönüm noktasını teşkil eder. Prens, II. Abdülhamid'e karşı mücadele eden Jön Türk hareketi içine katılır. Saray mensubu olan Prens ve ailesinin bu muhalif gruba dahil olması, bu harekete büyük bir güç katmıştır. Fakat bu birliktelik zamanla gerek o dönemde, gerek ilk mecliste, gerekse çok partili yaşamda siyasal kutuplaşmanın doğmasına sebep olmuştur.¹³ Prens Avrupa'ya gelir gelmez, II. Abdülhamid ve İstibdad yönetimine karşı bayrak açmış muhalif grupları bir bayrak altında toplamak için müşterek bir kongre çalışmalarına girişmiştir. Prens ve kardeşi Lütfullah Bey yayınladıkları bir beyannameyle tüm Jön Türkleri bu kongreye davet etmişlerdi.¹⁴ Prens Sabahattin hem maddi, hem

¹³ ÇAVDAR Tefvik, "Türkiye'de Burjuva Demokratik Düzene Yönelik İlk Hareketler" Ülke Dergisi, Sayı 4. Ankara 1978 s.250

¹⁴ Milliyet Gazetesi : 18 Şubat 1978

manevi anlamda bu kongrenin mimarı olmuştur.¹⁵ Bu kongre Osmanlı basınına Osmanlı Hürriyet Perveran Kongresi olarak yansımıştır. Sarayın tüm engelleme çalışmaları boşa gitmiş, 4-9 Şubat 1902 tarihleri arasında Fransız ayan üyesi olan Mr. Le Tirere Pantalıs'ın evinde yapılmıştır. Kongrenin toplanmasındaki çalışmaları, katılımcılar üzerinde Prens'in etkinliğini artırmıştır. Prens, bu dönemde hemiz yirmibeş yaşındadır ama, kongreyi yönetmesi için başkan olarak seçilmiştir.

Prensın böylesine önemli bir kongreye yaşının küçük olmasına rağmen başkanlık etmesi onun bu cereyan içindeki önemini belirtmesi açısından oldukça önemlidir.¹⁶ Özünde ittihat düşüncesi olmasına rağmen kongre iki ayrı görüşle son bulmuştur. Bunlar; Müdahaleciler ve Adem-i Müdahaleciler'dir. Müdahaleciler; yabancı ülkelerin müdahalesinin gerekliliğine inanmış ve Prens Sabahattin'in önderliğinde Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Adem-i Müdahaleciler ise, orduunun desteğini öngörmekle birlikte, yabancı müdahalesini reddetmişler ve Ahmet Rıza önderliğinde Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Kongre sonundaki bu bölünmüşlük sen ben çekişmesinden ziyâde olaylara bakış açısındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Ahmet Rıza ve arkadaşlarının amacı meşruti düzenin tesisi iken, Prens Sabahattin inkılâbın özüne mevcut İmparatorluğun kurtarılmasını yerleştiriyor, bunu yaparken bir bilim adamı gibi hareket ederek imparatorluğu tehlikeye sokan unsurlarının tamamını tüm sebep ve neticeleriyle irdeliyordu.¹⁷ Prens, sadece meşruti yönetimin geri getirilmesinin imparatorluğu kurtaracağı düşüncesine katılmıyor, siyaset ve sosyal yapıda köklü bir değişikliğin gerekliliğini vurguluyordu. Prens'e göre, Teşebbüs-ü Şahsi imparatorluğun temel ögesi Türk toplum yapısındaki inkılâbı karşılarken Adem-i Merkeziyet ise, yönetimin merkeziyetçilikten kaydırılmasını ifade ediyordu.

¹⁵ Prens Sabahattin maddi olanaksızlıklar içinde yaşayan Jön Türklere sahip çıkmış ve onların kongre için gerekli olan ihtiyaçlarını bizzat karşılamıştır.

¹⁶ KONGAR; a. g. e, s. 87

¹⁷ KURAN Ahmet Bedevi, İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki, İstanbul 1965, s.226

Kongre sonunda, Jön Türkler arasındaki bölünmüşlük su yüzüne çıkmıştır. Bu durum ise İstibdad yönetiminin ömrünü uzatmıştır. Her iki grupta, ikinci bir kongre için çekiniyorlardı. İkinci kongre için teklif her iki gruptan da gelmemiştir. İkinci kongre için teklif Ermenilerden gelmiştir. İkinci kongre öncesi cemiyetler yeni bir bölünmüşlüğe fırsat vermemek için, bir takım ön kararlar almışlardır. İkinci kongre, 27 Aralık 1907 tarihinde toplanmıştır. Kongre sonunda bir beyanname yayımlanmıştır. Bu beyanname genel hatlarıyla şu konular elde alınmıştır.

*Meşruti yönetimin geri getirilmesi

* Mevcut yönetimin değiştirilmesi

* Osmanlı Devletinin mülki ve siyasi istiklali

Kongreye katılan delegeler üzerindeki birleştirici unsur Abdülhamid İstibdadına son vermektir. İkinci Jön Türk kongresinde alınan bu kararlar, Jön Türk mensuplarını tatmin etmişti. Fakat son derece derin siyasi ve içtimâî görüş kudretine sahip olan Prens Sabahattin için büyük bir mana ifade etmiyordu.¹⁸ Özellikle yukarıda belirtilen üçüncü madde son derece kapsamlı bir konu olmasına karşılık, kongrede alınan ve beyannamedeki işleniş bakımından oldukça zığ ve yavandır.

II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte Prens Sabahattin de İstanbul'a dönmüştür, Fakat İstanbul'a geldiğinde büyük bir hayal kırıklığı uğramıştır.¹⁹ Çünkü, Abdülhamid İstibdadı yıkılmış ama İttihat ve Terakkinin despotizmi başlamıştır. Bu durum ise, Prens Sabahattin Bey'in fikirlerindeki tutarlılığı göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü Prens, İstibdad yönetimini hiçbir zaman bir şahsın omuzlarına yüklememiş bu durumu sosyal yapıdaki çarpıklığa bağlamıştır. Prens'in İstanbul'a gelmesiyle İttihatçılar paniğe kapılmıştır. Çünkü; halk nazarda hüsn-ü kabul gören ve Prens'in savunuculuğunu yaptığı "Science Sociale" (İlmi içtima) merkez dışılığı ve yönetimde özerkliği savunurken memur devlet zihniyetini ise baştan reddetmekteydi. Radikal bir

¹⁸ EGE, a.g.e, s. 152

¹⁹ TÛTENGİL, a.g.e s. 30

toplumsal değişmeyi istemeyen, daha da önemlisi kendi statülerini garanti altına almak isteyen çoğunluğunu memurların oluşturduğu ittihatçılar, doğal olarak memurluk kurumuna hücum eden bu doktrine yaşam hakkı tanımayacaktır. Tüm bu sebeplerden dolayı İttihatçılar Prens'e karşı amansız bir mücadeleye başladılar. Prens'in konferansları sabote edildi, yayın yoluyla sindirilmek istendi ve ismi yasadışı bir takım olaylara karıştırıldı. Prens'in Adem-i Merkeziyetçilik düşünceyi geniş kitlelere yanlış bir şekilde sunuldu. Bu fikrin İmparatorluğu parçalayıcı bir etkiye sahip olduğu iddia edildi. Bunun yanı sıra Prens'in azınlıkların (özelikle Ermeni ve Rumların) fikirlerine çanak tuttuğu Prens'in azınlıkların yönlendirdiği ileri sürüldü. Basında Prens'in karşısına Hüseyin Cahit çıkarıldı. Hüseyin Cahit Tanin de Prens'i insafsızca eleştirmeye başladı 31 Mart olayı ise bu iki cephe arasında var olan gerginliği iyice artırmıştır. Nitekim bu olayda parmağı olduğu gerekçesiyle Prens tutuklanmıştır. Prens tüm saldırılara yazılarıyla ve düzenlediği konferanslarıyla yanıt vermeye çalışmıştır.

Prens, hali hazırda Osmanlı-Alman yakınlaşmasını da pek uygun bulmuyordu. Bu durumu tüm sakıncalarıyla birlikte gerekli mercilere iletmeye çalışıyordu. Nitekim Prens'in bu çalışmaları boşa gitmiş, Osmanlı İmparatorluğu bir oldu bittiye getirilerek Almanya safında I Dünya Savaşına girmiştir. Prens Sabahattin I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında çalışmalarına devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı arifesinde M. Kemal'e gönderdiği telgrafta M. Kemal'i kutlamış ve çalışmalarını teşvik etmiştir.²⁰ Cumhuriyetin ilanından sonra Osmanlı hanedanına mensup üyelerin yurtdışına çıkarılmalarıyla Prens Sabahattin Avrupa'ya yerleşmiş ve çalışmalarına vatanından uzak bir şekilde devam etmiştir.

Sonuç olarak, Prens Sabahattin'in siyasi kimliğini şöyle özetlememiz mümkündür. O, toplumda tabu olarak kabul edilen birçok şeyi cesurca dile getirmiştir. Prens, düşüncelerinde çok samimidir. Bir takım ferdiyeci, kapitalist, emperyalist, din çıkarıcılarının savunucusu olmamıştır. O kısa vadeli siyasetle uğraşmamıştır. Zaten bu işte başarılı olmamıştır (O, buna karşın İttihat

---

²⁰ EGE, a.g.e, s. 413-419

ve Terakki bu tür işlerde oldukça başarılıdır.) Prens'in memur sınıfını karşısına alması ona yetmiştir. Sonuç itibarıyla o dönemde kaybeden Prens Sabahattin olmuştur. Bu durum ise, Prens'in siyasal ve sosyal konulardaki fikirlerinin geç anlaşılmasına sebep olmuştur.²¹

1.5 DÖNEMİN ENTELEKTÜEL HAVASI

II. Abdülhamit'in tahta çıktığı dönemde Osmanlı aydınlarını şu şekilde gruplandırmamız mümkündür.

- a.) Hürriyetçi fikirleri yayan bir grup (Yeni Osmanlılar)
- b.) Babıali erkanından bir grup
- c.) Askeri kuvvetlerden oluşan bir grup
- d.) Din adamlarından oluşan bir grup

Zamanla asker kökenli aydınları arkasına alan Yeni Osmanlılar Grubu İmparatorlukta aydınlanma meşalesini yarımlara taşınışlardır. Bu dönemde Osmanlı aydınları arasında en çok tartışılan konu modernleşme süreci (gerek modernleşmeye yüklenen anlam gerekse bu sürecin temini) ve yönetim erki sorunudur. II. Abdülhamit devrinin ihtilalci havası gerek bu fikirlerin yayılmasını gerekse Osmanlı aydınlarının çalışmalarını hızlandırmıştır. Yeni Osmanlı hareketi içerisinde yer alan aydınlardan hiçbiri derin bir teori, özgün bir siyasi formül ve zihinleri devamlı olarak uğraştırmış bir ideoloji ortaya koyamamışlardır. Bilakis kendileri fikir üretmek yerine o dönemde Avrupa'da tartışılan fikirlerin ve Avrupalı aydınların etkisi altında kalarak, fikirleri Avrupa'daki fikir akınlarının Osmanlı'da bir uzantısı görünümünde kalmıştır. II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimden dolayı bu dönemde yapılan çalışmalar hep gizli kapaklı yürütülmeye çalışılmıştır. Osmanlı aydınları fikirlerini farklı kaynaklardan alıyor olmakla birlikte hepsi İstibdad yönetimine son verme

²¹ Prens Sabahattin önderliğinde kurulan ve onun fikirleri doğrultusunda programını belirleyen Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti, çalışmanın bu bölümünde ele alınmamıştır. Bunun sebebi ilerde cemiyetin toplumsal konulara ait fikirlerinin ayrı başlıklar dahilinde ele alınacak olmasıdır.

noktasında birleşmişlerdir. İşte Osmanlı aydınları bu müşterek noktada bile kendi aralarında ihtilafa düşmüşlerdir. Kimi Osmanlı aydınları İstibdat yönetimine son vermek için yabancı devletlerin müdahalesini gerekli görürken bazıları ise buna şiddetle karşı çıkmıştır. Asıl farklılıkların olduğu nokta ise İstibdat yönetimi sonrasında kurulacak yeni düzen üzerinde olmuştur. Bazı Osmanlı aydınları kendilerine tek hedef olarak İstibdat yönetimine son vermeyi almışlar, İstibdat sonrası kurulacak yeni düzen üzerine pek kafa yormamışlardır. Fakat asıl problem İstibdat sonrası kurulacak yeni düzendedir. Mizancı Murat, Ahmet Rıza, Dr. Abdullah Cevdet ve Prens Sabahattin Bey bu dönemin öne çıkan aydınlarından. Osmanlı aydınları özellikle basın yoluyla halka ulaşmaya çalışmışlar, Abdülhamit yönetimini ve şahsını şiddetle eleştirirken batının desteğini de arkalarına almaya gayret etmişlerdir. Jön Türkler arasındaki asıl ayrılık ise II. Jön Türk Kongresi'nden sonra ortaya çıkmıştır. Osmanlı aydınları Prens Sabahattin ve Ahmet Rıza isimleri altında iki ayrı gruba ayrılmışlardır. Her iki grubun da amaçları aynı olup (meşruti yönetime geçişi sağlamak) izlenecek yöntem ve yeni düzen anlayışları farklıdır. Öncelikle her iki aydın farklı kaynaklardan fikirlerini almaktadır. Prens Sabahattin Le Play ekolünün Türkiye'deki temsilcisi iken Ahmet Rıza bir pozitivist olup Durkheim ekolünün temsilcisidir. Ahmet Rıza meşruti yönetimin tesisinde yabancı müdahalesini şiddetle reddederken Prens Sabahattin bu noktada batının desteğini (İngiltere) gerekli görmektedir. Fakat Prens Sabahattin meşruti yönetimin tesisinden sonra batılı dostlarının ülkeyi hiçbir menfaat beklemeden terk edecekleri noktasında çok iyimserdir. Ahmet Rıza bu noktada askerın desteğini gerekli görmektedir. Ahmet Rıza ülkedeki kötü durumu II. Abdülhamit'in şahsına bağlamıştır. Prens Sabahattin ise sorunun kişilerden kaynaklanmayıp toplumsal yapıyla ilgili olduğunu düşünmektedir. Oldukça idealist gayelerle ortaya çıkan bu hareket kısa bir zaman içerisinde inanılmaz derecede yoğun bir entrika, karşılıklı itham ve dedikodu havasına bürünmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

PRENS SABAHATTİN VE EĞİTİM

Prens Sabahattin, İstibdad, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinin üçünü de görmüştür. Prens'in eğitim alanındaki düşüncelerinin genel olarak istibdad döneminde şekillenmiş olması itibarıyla, bu dönem eğitim sisteminin ana hatlarıyla ele alınmasının Prens'in bu alandaki fikirlerinin hangi şartlar altında şekillendiğini göstermesi bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

2.1 - İSTİBDA DÖNEMİ EĞİTİM SİSTEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Osmanlı Eğitim Sistemindeki modernizasyon sürecini XVII. yy'a kadar götürmemiz mümkündür. Batı toplumundan geri kalındığını fark eden, fakat bunu açık bir şekilde kabul etmek istemeyen Osmanlı devlet adamları, gerilemenin sebeplerini sadece askeri alandaki başarısızlıklarda görmüşler ve bu sebeple askeri alanda ıslahat çalışmalarına başlamışlardır. Bu bağlamda hendesehane, deniz mühendishanesi, kara mühendishanesi gibi okullar açılmıştır. Ancak eğitim tarihimizdeki gerçek anlamda modernleşme süreci Tanzimat Dönemi ile başlamıştır.¹ Bu dönemde, askeri alanda eğitim veren kurumlara yenileri eklenerek eğitimde var olan kalite artırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca askeri eğitim kurumlarında başlatılmış olan modernizasyon süreci sivil eğitim kurumlarına da yansımıştır. Yine bu dönemde merkezi örgütlenmede de yeniden yapılanmaya gidilmiş ve Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. Askeri okullar Harbiye Nezareti'ne, sivil okullar Maarif Nezareti'ne bağlanarak laik eğitim sistemi benimsenmiştir. Eğitimde fırsat eşitliği sağlanmaya çalışılmış, mesleki ve teknik eğitim veren okullar açılıp, bu okulların ülke geneline yayılmasına gayret edilmiştir. İlk Türk üniversitesi olan Darülfunun kurulmasına yönelik ilk çalışmalar

---

¹ BİLİM Cahit Yalçın, Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876), Eskişehir 1998, sh.VI

yine bu dönemde başlamıştır. II. Abdülhamid dönemi öncesi yaklaşık yüzelli yıllık (1734-1876) bir maziye sahip olan eğitim tarihimizdeki modernizasyon süreci ilk meyvelerini İstibdad döneminde vermeye başlamıştır.

II Abdülhamid döneminin başlangıcı olarak kabul edilen, 1876 Kanun-ı Esasi'de, eğitim konusuna da yer verilmiştir.² Burada arzu edilen şey ise, kurulacak yeni düzene sahip çıkacak her yönden nitelikli bireylerin yetiştirilmesidir. Fakat devrin siyasal, sosyal ve ekonomik yapısındaki hassasiyetten dolayı uygulama fırsatı bulunamayan bu kararlar doğal olarak ölü doğmuştur. Her şeyden önce istibdad devrinin siyasal yönden çalkantılı bir dönem olması itibariyle eğitim ikinci planda kalmıştır.³ Ayrıca bu duruma padişahın eğitim konusundaki ilgisizliğini de eklememiz de mümkündür. Nitekim meclisin açılışı sırasında padişahın yaptığı konuşmada eğitim konusunu sadece "... memur ve devlet adamı yetiştirmek için yeni okullar açılacaktır ..." şeklinde özetlemesi de oldukça düşündürücüdür. II. Abdülhamid, eğitim konusunda yapılan hiçbir işe fikir öncülüğü yapmadığı gibi bilakis getirilmek istenilen yeni soluşa olumsuz yönde müdahaleleri söz konusudur. (Özellikle ders saatleri ve okutulan derslerle ilgili) Bu dönemde açılan okullarda ve yapılan yeni uygulamalarda Sait Paşa'nın ısrarcı tutumunun Padişahın üzerinde büyük bir etkisi vardır.

Kanun-ı Esasi'de bulunan "Osmanlı efradının kaffesince tahsil-i maarifin birinci mertebesi (ilkeğitim) mecburi olacak ve bunun derecât ve teferuatı nizam-ı mahsus ile tayin kılınacaktır." maddesiyle devlet ilköğretimi bir ödev haline getirmiş ve buna icabı olarak da eğitim kurumlarını ülke geneline yayma lüzumunu hissetmiştir. Bununla birlikte ilk ve ortaöğretim kurumlarının prensipleri belirlenmiş, örnekleri meydana getirilmiş fakat yaygın bir şekil almamıştır. Burada devletin eğitim için gerekli ödeneği ayırmaması, sarayın bu konuda duyarsız kalması, gerekli

² Kanun-ı Esasi'nin 15, 16 ve 114. Hükümleri eğitimle ilgilidir.

³ Prof. Dr. KARAL Enver Ziya, Osmanlı Tarihi, c.8, Ankara 1994, s.379

altyapısının ve yetişmiş kadroların olmaması, daha da önemlisi halktan beklenecek ilginin görülememesinin etkisi vardır. Gerçi bu dönemin eğitim kurumlarında sayısal anlamda gözle görülür bir artış olduğu açıktır. Fakat bu dönem eğitim sistemini ele alan kaynakların çoğunda “nicelikçe yayılma, nitelikçe gerileme” ibaresinin kullanıldığı görülmektedir.⁴ Ayrıca, Tanzimat Dönemi’ndeki ruhtan uzaklaşılması da yine bu döneme ait acı bir gerçektir. Osmanlı Eğitim Sisteminin en büyük problemlerinden biri de ortak dil sorunudur. Kaldı ki ortak dil sorununun en güzel örneği meclisin açılışında oturumlar esnasında yaşanmıştır. Ülkenin dört bir yanından gelen mebuslar için en büyük problem birbirleriyle anlaşamamaları olmuştur. Çok geniş bir coğrafyaya yayılıp farklı etnik grupları bünyesinde toplayan Osmanlı İmparatorluğu’nun devlet adamları ortak bir dil ile halkın karşısına çıkamamışlardır. Haliyle bu durum zamanla eğitim sistemi için büyük bir problem haline gelmiştir.

İstibdad Dönemi Eğitim Sisteminde bir birliklilik yoktur. Medreseler, cemaatlere ait eğitim müesseseleri ve yabancı okullar eğitim sisteminin birinci kolunu, devlet okulları ise, bu yapının ikinci kolunu oluşturmaktaydılar. Birinci kolu teşkil eden okullar, devlet icraatlarına ve denetimlerine kapalıydı. İkinci kolu teşkil eden okullar da ise, diğer kurumlarda olduğu gibi eski ve yeni iç içedir. Devlete bağlı olan bu okullarda gerek dünya görüşü, gerekse verilen eğitim bakımından birbirine taban tabana zıt iki kuşak, yine devlet tarafından yetiştirilmektedir. İstibdad yönetiminin ağır baskısından devrin eğitim kurumları da nasibini almıştır. Saray, şahısları kontrol için hafiye teşkilatına, fikirleri kontrol için sıkı bir sansür uygulamasına başvurmuştur. Özellikle bu uygulama basın ve neşriyat üzerine kendisini hissettirmiştir. Öyle ki bu dönemde kullanılan bazı kelimeler gazetelerin

---

⁴ Prof. Dr. AKYÜZ Yahya, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul 1994, 4. Baskı s. 196, Ayrıca KOÇER Hasan Ali, Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu M.E.B. İst. 1991 s 125, Ayrıca Prof. Dr. KODOMAN Bayram, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, T.T.K 1991, Ankara s, 164.

kapatılması için yeterli bir sebep oluşturmaktadır. Dönem okulları (özellikle Darülmualim ve Darülmualimat) bu baskıyı yoğun bir şekilde hisseden kurumlar arasındadır. Bu iki okulda, medreselerde olduğu gibi, tek tip ve düzenin savunuculuğunu yapan öğretmenlerin yetiştirilmesi gayreti vardır. Hatta saray, bu okullarda yetişen öğrencilerin dini duygularının zayıf olduğunu iddia ederek, şeyhülislam başkanlığında bir komisyon kurup bu okulların ders programlarının (okutulan dersler ve ders saatleri) yeniden düzenlenmesi istenmiştir.⁵ Bu dönem için amaçlanan, ama gerçekleştirilemeyen diğer bir şey de eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalardır. Nitekim okullarda kayıt yaptıran öğrenci sayılarına bakıldığında bu durum tüm çıplaklığıyla görülmektedir. Kayıtlı olan kız öğrenci sayısı genele vurulduğunda, yok denecek kadar azdır. Bunda, okulların genele yayılamaması ve halkın kız çocuklarının eğitimine karşı duyarsız kalmasının etkisi vardır.

İstibdad yönetiminin ilk yıllarında Maarif Nezareti çok basit bir yapıya sahiptir. 1877 yılında çıkan Osmanlı - Rus savaşı teşkilatlanma bazında yapılması düşünülen düzenlemelerin ertelenmesine sebep olmuştur. Bu dönem eğitim yapılanması, merkez teşkilatı ve vilayet teşkilatı olmak üzere ikiye ayrılır. Yine bu iki birim kendi aralarında alt birimlere ayrılmaktadır. Zaman içerisinde ihtiyaç duyuldukça bu hiyerarşik düzende yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu dönemde faaliyet gösteren okulları en genel hatlarıyla şu şekilde gruplandırmanın mümkünüdür. Sıbyan okulları; ilköğretim, Rüşdiyeler, İdadiler, Sultaniler, ortaöğretim, Darülfuuan ise yükseköğretimi teşkil etmektedir. Ayrıca, kamuya yetişmiş eleman sağlanması amacıyla açılmış mesleki ve teknik okullar da bu yapı içerisinde yer almaktadır.

Tüm bu olumsuzluklara rağmen Türk Eğitim Tarihinde, çeşitli alanlardaki ilk uygulamalar bu dönemde başlatılmıştır. Bunlardan

---

⁵ ERGİN, Osman Nuri, Türk Maarif Tarihi c.3-4 s.841

bazılarını şöyle sıralamamız mümkündür. Osmanlı Eğitim Sisteminde özel eğitimin temelleri bu dönemde atılmıştır. Öğretmenliğin meslekleştirilmesine yönelik hukuki düzenlemeler yine bu dönemde başlatılmıştır.⁶ Eğitim alanında ülke çapında yıl boyunca yapılan çalışmaların yer aldığı Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye isminde oldukça önemli olan yıllıklar çıkartılmıştır. İstibdad dönemi öncesi başlayan bir üniversite kurma çalışmaları da yine bu dönemde hayata geçirilmiştir.

Daha öncede belirtilmiş olduğu üzere, bu dönem eğitim kurumlarında sayısal anlamda bir artış olmasına rağmen, gerek verilen eğitimin niteliği, gerekse bu dönemin eğitimcileri yüksek idealden mahrumdur. Fakat burada unutulmaması gereken bir nokta vardır ki, Cumhuriyeti kurup bizlere emanet eden Atatürk ve arkadaşlarının bu dönemde yetişmiş olmalarıdır. Nitekim Atatürk 1924 yılında Samsun'da öğretmenlere hitaben yaptığı bir konuşmada, bu dönem eğitim sisteminden bahsederken baskıyı ve zulmü hatırlatmış, bunla birlikte kendisinin fikir dünyasının oluşumunda büyük bir etkiye sahip olan ileri görüşlü, aydın öğretmenlerini de (Şemsi Efendi, Yüzbaşı Mustafa Bey, Yüzbaşı Naciyuddin Bey, Mahmut Asım Efendi) saygı ve şükranla anmıştır.⁷

---

⁶ Yapılan bu çalışmalar kağıt üzerinde kalmış da olsa ilk olması bakımından oldukça önemlidir.

⁷ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c 2 s.199 Ankara 1981 Ayrıca DÖNMEZ Şerafettin, Atatürk'ün Çağdaş Toplum ve Din Anlayışı, İstanbul 1998, s. 52-69

2.2 - PRENS SABAHATTİN'İN EĞİTİM SİSTEMİNE YÖNELİK ELEŞTİRİLERİ

Yapısal anlamda bir canlılık arz eden kamu kurumları sürekli olarak birbirleriyle etkileşim içerisindedir. Bu yüzden Prens Sabahattin'in Osmanlı Eğitim sistemine yönelik eleştirileri, bu bölümde diğer sosyal organizasyonlarla ilintili bir şekilde ve alt başlıklar halinde ele alınmıştır. Burada amaç eğitim sisteminde var olan sorunların diğer sosyal organizasyonlara olan etkisini açık bir şekilde gözler önüne sermektir.

2.2.1 - SİYASAL DÜZEN VE EĞİTİM SİSTEMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat'la birlikte hızlı bir ivme kazanan batılaşma sürecinde elde edilen sonuçların tatmin edici olmamasını, yeniliği arzu eden insanların az olmasından ziyade, fikir ile aksiyon arasındaki abehaksizliğe bağlamanın daha doğru olacağı kanaatindeyiz. Nitekim bu dönemde yapmaktan ziyade yapıyor olma gayreti vardır. Prens Sabahattin'in ve onun fikirlerinin yaşadığı bu dönem içerisinde yükselen bir değer olarak karşımıza çıkmasında, onun var olan problemleri doğru bir şekilde tespit edip, hiçbir kişi ve kurumdan korkmayarak bunları açıkça ortaya koyması ve sorunların çözümünü adına ortaya attığı fikirlerindeki tutarlılıkta aramızda gerekir. Prens Sabahattin denilince akla gelen ilk şey Teşebbüsü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet fikridir. Prens'in gerek siyasal gerekse sosyal alandaki fikirlerini en genel anlamda bu cümle ile özetlememiz mümkündür. Bütüncü bir yapıya sahip olan Osmanlı Devletinde kuvvetli bir merkezi yönetim vardır. Prens bu kuvvetli hiyerarşinin her zaman karşısında yer almıştır. Ona göre, beraberinde gelişimi tesis edemeyen değişimin özünde de, bu sorun (Usul-ü Merkeziyet) vardır. Nitekim yönetim sorunu ve erkini ele aldığı bir yazısında "... Merkezi idarede bulunan bu kuvvetli hiyerarşi devam ettiği sürece fikri teşebbüsün ilerlemesi mümkün

değildir, Teşebbüs fikri olmadıkça da vilayetler imar edilemez, memleket sefaletten kurtulamaz ...”⁸ demektedir. Merkezi yapıdaki bu başı bozukluğa ve onla birlikte gelip ülkenin gelişiminin ve imarının önünü tıkanan bürokrasi çıkmasına Prens Sabahattin bir örnek vererek fikirlerinin doğruluğunu pekiştirmektedir. “... Bir gün bir çok meziyetlere temeyyüz eden devlet ricalimizden biri Bolu Sancağı mutasarrıfı iken, üç saatlik bir yol yaptırmak için tam altı sene uğraştıktan sonra işten vazgeçmeye mecbur olur...”⁹ Şüphesiz ki, bürokrasideki bu çıkamaz, eğitim ve eğitim kurumlarına da yansımış, eğitim alanındaki gelişmelerin önünü kapadığı gibi, varolan yapı içerisindeki kaliteyi de düşürmüştür.

Prens Sabahattin’e göre, merkezi yönetimden kaynaklanan bu sorunları sadece bir kişinin şahsına yüklemek, hem yanlış hem de gerçekleri görememektir. Zaten Prens Sabahattin ile çağdaşı olan bir çok düşünür ve devlet adamı birbirinden ayrılan noktada buradan kaynaklanmaktadır. Ahmet Rıza’nın önderliğini yaptığı Terakki ve İttihad Cemiyeti tüm bu sorunların merkezine II. Abdülhamid’i yerleştirirken, Prens Sabahattin Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu durumun gözönünde bulundurulmasının gerekli olduğunu söyleyerek, meselaye farklı bir bakış açısı getirmiştir. Unutulmamalıdır ki, yönetim erki toplumsal yapının nedeni değil sonucudur.¹⁰ Bu konuyla ilgili olarak Prens Sabahattin bir makalesinde “... Usul-u Merkeziyet ister İdare-i Mutlakiyete, ister İdare-i Meşrutiyete, isterse İdare-i Cumhuriyette olsun, netice asla değişmiyor, daima izmihal oluyor. Çünkü hadisat-ı tabiiyede olduğu kadar hadisat-ı içtimaiyede de aynı sebep aynı neticeyi tevlid eder.” demektedir. Nitekim II. Abdülhamid

⁸ EGE a.g.e. S,163

⁹ EGE, a.g.e S,163

¹⁰ KONGAR, a.g.e. S, 95

tahttan indirilmiş, meşrutiyet ilan edilmiş olmasına rağmen ülke genelinde değişen hiçbir şey olmamıştır. Prens Sabahattin bunu, "tarz-ı terbiyemizden doğan aczin mahsulü" olarak açıklarken yaşanan bu olaylar, onun fikirlerini doğruluyor olması bakımından önemlidir, II Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki'nin despot yönetimi Prens'in "... genel işleri etkin bir şekilde dağıtacak, köklü bir erk ayrımı sağlayacak özel hayat adamlarının bulunmaması halinde ise genel işler toptan merkezin eline düşerek yönetim erkinin ve egemenliğin tek elde yada zorbalık kurulu elinde merkezleşmesi zorunluluğu ortaya çıkıyor."¹¹ düşüncesinin adeta pratiği dökülmüş halidir.

Prens Sabahattin Usul-ü Merkeziyetin karşısına Adem-i Merkeziyet fikri ile çıkmıştır. Adem-i Merkeziyet fikrini ise idari yapıyla ilişkilendirilmiştir. Fakat, İttihad ve Terakki mensupları, Adem-i Merkeziyet fikrine hep siyasal bir anlam yükleyerek Prens Sabahattin'i hep karalamaya çalışmışlardır. Prens Sabahattin ise, bu saldırılar karşısında Adem-i Merkeziyetin kesinlikle siyasal bir anlam ifade etmediğini her fırsatta dile getirmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Prens Sabahattin bir yazısında "... Adem-i Merkeziyet programı altında idari muhtariyete asla taraftar olmadığımız derhal meydana çıkar..."¹² demektedir. Prens Adem-i Merkezi yönetiminin gerekliliğini şu sözlerle özetlemektedir. "... onsuz memleketimizin imarı kabil olmadıktan başka bir vilayetteki idare usulünün diğerinde aynen tatbiki imkansızdır. Mesela, Yemen vilayeti ile Selanik vilayetinin maiyet tarzları arasında muazzam farklılıklar vardır. Bunları yakından görecek, her iki vilayetin ihtiyaçlarını en iyi idrak edecek olan İstanbul'daki memurlar değil, Yemen ve Selanik'te bulunanlardır."¹³ Prens'in Adem-i Merkeziyet fikrini en genel anlamıyla yerinde yönetim olarak özetlememiz

¹¹ Prens Sabahattin, Türkiye Nasıl Kurtulabilir? (Sadeleştiren: Muzaffer SENCER İstanbul 1953) S, 55

¹² EGE, a.g.e. s, 164 (18 Ekim 1908 tarihinde yayımlanan Terakki Dergisi'nden)

¹³ EGE, a.g.e. s, 164

mümkündür. Prese göre Adem-i Merkeziyet meşruti yönetimin doğal bir sonucudur. Yönetimde Adem-i Merkeziyetin benimsenmesiyle memleketin iktisadi gelişimini engelleyip, vilayetlerin imar çalışmalarının önüne set çeken, bürokrasi çıkmazının önüne geçilmiş olacaktır.

Yukarıda ele alınan bu olaylar varolan siyasal yapının sosyal hayatın geneline olan olumsuz etkileriydi. Usül-u Merkeziyet yönetiminin eğitim sistemine olan olumsuz tesirleri için ise şunları söylememiz mümkündür. Öncelikle toplumsal yapıdaki çarpıklıklardan kuvvet alan hiyerarşik yapı, tüm kurumları olduğu gibi eğitim kurumlarının da önünü kapamış, varolan kurumlarda verilen eğitimin kalitesini de düşürmüştür. Devletin çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olup, her bölgenin ihtiyaçlarının farklılık arz ediyor olmasına rağmen, yönetim tüm ülke geneline aynı eğitim sistemiyle gitmiştir. Bu sebeple verilen eğitim hep teoride kalmış, pratik hayatta geçirilememiştir.

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta da şudur; Usül-u Merkezi yönetimini savunuların (Ahmet Rıza ve arkadaşları) bu fikirlerinin çıkış noktası, İmparatorluğun bölünme ve ayrılma olmaksızın devamının sağlanmasıdır. Bu noktada ise yönetim gücünü Usül-u Merkeziyetten almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nu bu çöküşten kurtarmak amacıyla ortaya atılan fikirler toplumsal yapıya uygun olmayıp, bilimsellikten uzak olması sebebiyle başarıya ulaşamamıştır. Bu kuvvatlı merkezi yönetimden en çok zarar görenler ise, ülke genelindeki müslüman halk olmuştur. Nitekim gayr-ı müslimler Maarif Nezareti'nin kurulmasından önce elde ettikleri haklardan yararlanarak, istedikleri gibi istedikleri yerlerde okullar açıyorlar ve istedikleri gibi çocuklarının eğitimini veriyorlardı. Maarif Nezareti'nin kuruluşundan sonra yeni okulların açılması Nezaretin vereceği ruhsata tabi tutulmuş olsa da, bu yeni uygulamanın gayr-ı müslimlere menfi bir tesiri olmamıştır. Sosyal hayatın tüm kurumlarında (sanayi, ziraat, ticaret, eğitim vs.) hükümetin müdahaleleri dışında kalan gayr-ı müslimler müslümanlarla kıyaslanamayacak ölçüde zenginleşmişler ve bu paranın

büyük bir kısmını da çocuklarının eğitiminde kullanmışlardır. Gayr-i müslimler istedikleri gibi okul açtıkları halde aynı hak müslümanlara tanınmamıştır. Ne zaman bir müslüman özel okul açmak istese bürokratik engellere takılıp kalmıştır. Böylelikle daha eğitim, öğretim sürecinin başında müslüman çocuklar gayr-i müslim çocuklara nazaran hayat mücadelesine bir adım geriden başlamışlardır. Bir de buna okullarda verilen eğitim öğretim farklılıkları ve sunulan olanakları eklediğimizde sonuç daha da ürkütücü boyutlara ulaşmaktadır. Zira bu okullarda Teşebüs-ü Şahsi fikri doğrultusunda çağın ihtiyaçlarına cevap veren ve dönüt sağlanan modern bir eğitim öğretim sistemi tatbik edilmektedir. Devlet okullarında ise, sadece teorikte kalan, pratiğe dökülemeyen, öğrencilerin ufkunu açmakta yetersiz, dönütü olmadığı gibi, öğrencileri var olan çarpık düzenin bir parçası haline getiren bir sistem mevcuttur.

Var olan siyasal yapı iktisadi gelişimi de olumsuz yönden etkilemiştir. Devletin gelirlerinde yaşanan azalma, ekonomide ciddi bir daralmaya sebep vermiştir. Bu durum karşısında giderleri azaltmaya çalışan devlet, tüm kalemlerde tasarrufa yönelmiş eğitim öğretim kurumları da bundan nasibini almıştır.

Devlet eğitime yatırımlarını hep belli bölgelerde yoğunlaştırmış, taşrada ki özellikle köydeki vatandaşların eğitimini hep ihmal etmiştir. Anglo - saxon eğitim sistemini benimseyen Fransız Sabahattin bu fikir doğrultusunda her alandaki kalkınmanın merkezine köylü halkı yerleştirmiştir. Elinde işleyecek toprağı olmayan ve devletin olanaklarından yararlanamayan köylü halk, merkezlere doğru göç etmeye başlayınca gerek siyasal, gerekse sosyal yapı hepten göçmüştür.

Mevcut siyasi tablonun sebep olduğu tüm bu olumsuzluklar karşısında Fransız Sabahattin şunları söylemektedir. "... işte maliyede ve adliyede olduğu gibi maarifte de, hristiyanlar vasi bir Adem-i Merkeziyetten müstefit olageldikleri halde, müslümanlar en müthiş bir merkeziyetin pençesinde ezim ezim eziliyorlar. Bizim idari merkeziyet

hakkında fikirlerimize itiraz edenler eğer zahmete katlanarak Hıristiyanlara verilmiş olan fermanları gözden geçirmiş olsaydılar görürlerdi ki, Müslümanlara verilmekte çekinilen Adem-i Merkeziyete mahsus imtiyazları devlet Hıristiyanlara resmi kanunlarla temin etmiştir.”

2.2.2 – SOSYAL DÜZEN VE EĞİTİM SİSTEMİ

Duraklama dönemine kadar sağlam bir sosyal organizasyona sahip olan Osmanlı İmparatorluğunda, siyasal yapının bozulmaya başlamasıyla birlikte, sosyal yapıda da bir gevşeme başlamıştır. Çok geniş bir konuyu içine alan bu başlıkta, sosyal yapıdaki bozulmaların eğitim öğretim kurumlarına olan etkisi ana hatlarıyla ele alınacaktır.

Amacı topluma yeni bir ivme kazandırmak olan sosyal hareketlerin, sağlam bir fikirden kuvvet almaları şarttır. Fikir eksikli olmaya aksiyonlar ise zamanla unutulup kaybolmaya mahkumdur. Bu bağlamda Prens'in düşüncelerine yön veren Fransa'da Le Play'in şekillendirdiği "Science Sociale" hareketidir. Prens, ömrünü hasta adamı gelip geçici tedbirler ve ıslahatlar yerine, ilmi usullerle sabırlı fakat köklü çalışmaların yapılmasına adanmıştır. Yaşamış olduğu dönemde Prens Sabahattin hem ıslahatçı, hem de fikir adamı olma özelliğine sahip önemli bir kişiliktir. Prens, Koçi Bey ile başlayan ıslahat programlarını Le Play'in fikirleri ile harmanlayarak bu sürece bir canlılık kazandırmıştır.

Prens Sabahattin, Osmanlı imparatorluğunda yaşanan sorunların temelinde bir yapı sorunundan kaynaklandığını, Tanzimat ile birlikte başlayan modernizasyon sürecinde istenilen başarının elde edilmemesini de yine sosyal yapıdan, sosyal yapının güçsüzlüğünden kaynaklandığını altını çizmektedir. Prens, toplumları yapısına göre; Teşekkül-ü tecemmü (formation communautaire) ve Teşekkül-ü inفرادی (formation parfaculariste) olmak üzere ikiye ayırıyor. Birinci gruba dahil olan toplumlar yaşamın devamı için gerekli olan gücü kendilerinde

bulamayanlar, bunu aile, cemaat, parti ve hükümetlerde arıyorlar. İkinci gruba dahil olan toplumlar ise bu gücü kendi bünyelerinde bulup kabiliyetli ve müteşebbis cemiyetler oluşturuyorlar. Prens Osmanlı toplum yapısını birinci gruba dahil etmektedir. Ona göre ıslahatlar siyasal alanda değil sosyal alanda gereklidir. Siyasal alandaki bozuklukların temelinde sosyal yapıdaki bozukluklar bulunmaktadır.

Sosyal yapıda gerekli ıslahat çalışmaları yapılmadan önce "Science Sociale" gözüyle Osmanlı toplum yapısı incelenmeli ve sosyal yapıya uygun bir ıslahat çalışması uygulanmalıdır, diyen Prens Sabahattin ıslahatların sosyal yapıya uygunluğu düşüncesiyle meseleye farklı bir bakış açısı getirmiştir. Maalesef bu döneme kadar yapılan ıslahat çalışmalarında bu durum hiç göz önünde bulundurulmamış, ıslahat programları ihtiyaçlar ve yöneticiler doğrultusunda gelişmiş güzel hazırlanmıştır. Nitekim Prens Sabahattin Tanzimat öncesi ve sonrası yönetimler için birbirinden farklı değillerdir demektedir. Neden olarak da, toplumsal yapının değişmemesini, memurların yönetim erkinde etkin rol almamasını göstermektedir. Halbuki bireyci toplumlarda, yönetim hiçbir zaman memur zümresinin elinde değildir.¹⁴

Osmanlı İmparatorluğu özellikle son dönemlerinde tipik bir memur devleti halini almış, memurlar siyasete yön verir hale gelmişlerdir. Bu durum sosyal yapıdaki zayıflığı göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu tablonun ortaya çıkması Osmanlı Eğitim Sisteminin doğal bir sonucudur. Fakat bu sonuç bu haliyle kalmamış, sosyal yapıda daha büyük tahribatların önünü açmıştır. Osmanlı yönetimi yapılması düşünülen yeniliklerde eğitim kurumlarını bir araç değil, amaç olarak kullanmıştır. Böyle olunca da bu kurumlarda verilen eğitim, son derece sığ ve yetersiz bir düzeyde kalmıştır.

Bu yetersiz eğitim kurumlarından mezun olan ve hayat için gerekli mücadeleyi kendinde bulamayan halk, devlet memuriyetine

¹⁴ Prens Sabahattin, Türkiye Nasıl Kurtulabilir? S, 56

meyletmis̄ ve zamanla mutlu bir memur azınlık doğmuştur. Devlet bünyesinde zamanla ihtiyaçtan çok daha fazla memur olunca, ilerlemek için liyâkatten ziyade, himaye aranır olmuştur. Devamlı himaye altında bulunan bu insanların şahsi kabiliyetlerinin gelişmesini beklemek anlamsızdır. Böylelikle adam kayırmak, rüşvet, iltimas, toplum içerisinde yadırganmayan bir hal almıştır. Prens Sabahattin'i en çok üzen şey ise, bu memur silsilesinin bir ucunun eğitim kurumlarına kadar dayanmasıdır. Zira Teşebüs-ü Şahsi ve onun terbiyesinden uzak olan eğitim kurumları, bu sisteme yeni memurlar yetiştirerek bu düzeni daha kuvvetli hale getirmiştir.

Prens Sabahattin'e göre Osmanlı toplum yapısında siyasete bulaşmış ve ondan kopamayan (kendi kişisel çıkarları için) bir memur sınıfı vardır. Bu sınıf içerisinde en etkili bölüm ise ordudur. İç siyasette dizginleri elinde tutan ordu, dış siyasette de etkin bir rol oynamaktadır. Hükümetin gücünü ordudan alıyor olması cemiyetin zayıf olan teşekkülüne bir örnektir. Bunun doğal bir uzantısı olarak da, eğitim sistemi asker memur hiyerarşisine daha kuvvetli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Prens'e göre gerek sosyal, gerekse siyasal hayatın ıslahı için yapılması gereken öncelikli iş idarede Adem-i Merkeziyete yönelmektir. Prens bu konuyu bir yazısında şöyle dile getirmektedir. "... Her muayyen işe karşı yetkili ve dolayısıyla sorumlu bir yönetim kurulu vücuda getirmektedir. Bu ise umumî hizmetlerin ayrılması işlerin idaresinin en elverişli yerlerde bulunan, en ehil olan kurullar tarafından kafi yetki ve gerekli vasıtalarla ayrı ayrı yerine getirilmesi demektir. Hükümet-i mahalliye memurunun teşkilinde sabit kuvay-ı mahalliye ye doğru bir yol tutulmalıdır. İdareyi istihsal faaliyetleri ile yükselenler bilhassa iştirak ettirilmelidir. Seçimde veya tayinde bu esas göz önünde tutulmalıdır. Merkezden gönderilmesi gereken idare erkanına gelince,

---

bunlar kendilerine emanet edilen işi yapabilir insanlar olmalı ve yerlerinin sık sık değiştirilmemesi kaide haline getirilmelidir.”¹⁵

Prens Sabahattin'in sosyal yapıdaki bu bozukluğun önüne geçilebilmesi için, olmazsa olmaz dediği iki önemli unsur vardır. Bunlardan ilki yukarıda da belirtildiği üzere yönetimde Adem-i Merkeziyete yönelmek, ikincisi ise bu yeni yapılanmanın önünü açıp onu yarımlara taşıyacak şekilde eğitim kurumlarının ve eğitim anlayışının ıslahıdır. Nitekim Prens bir yazısında; “... Toplumdaki umumi efkarı eğitim meselesine kanallize etmeliyiz.” demektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Prens iktisadi alanda kalkınmanın, siyasal ve sosyal alanda yeniden yapılanmanın özüne eğitim öğretim kurumlarını oturtmuştur. Bu konuyla ilgili olarak başka bir yazısında Prens “... Adaletin ve hürriyetin tesiri metin ve ilmi bir terbiye ile sağlanabilir.”

Kısacası, Prens'in baştan beri savunuculuğunu yaptığı şeylerin başında, imparatorluğun çekirdeğini teşkil eden Türk toplum yapısında sosyal bir inkılâbın yapılmasıdır. Teşebbüs-ü Şahsi ise bunun formülize edilmiş halidir.¹⁶ Fikirleri doğrultusunda, sosyal yapıda büyük bir maraz olarak gördüğü memur düzenine karşı çıkan Prens Sabahattin, bunu her fırsatta açıkça dile getirmiştir. Fakat bu sebepten dolayı geniş bir kitlenin (içerisinde asker ve bürokratlarında olduğu) sert muhalefetiyle karşılaşmış ve ömrü boyunca bu geniş kitle ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.

1.2.3 - İKTİSADİ DÜZEN VE EĞİTİM SİSTEMİ

Duraklama dönemine kadar kuvvetli bir ekonomiye sahip Osmanlı İmparatorluğunda, zamanla bu durum değişmiş devletin gelirlerinde ciddi anlamda bir daralma yaşanırken, giderlerinde ise (özellikle askeri alanda) bir artış gözlenmiştir. Değişen bu iktisadi yapı karşısında devlet harcamalarında kısıtlama yapma yoluna gitmiş, eğitim

¹⁵ TÛTENGİL, a.g.e. s,54

¹⁶ KONGAR, a.g.e, s,90

kurumları ve bu alanda yapılması düşünülen yatırımlarda bu kısıtlamalardan nasibini almıştır.

Toplumların fikri gelişmesinde maddi anlamda doyuma ulaşmış olmaları, onların bu gelişmelerinin üzerinde doğrudan doğruya bir etkiye sahiptir. Nitekim, coğrafi keşiflerle birlikte zenginleşen Avrupa devletlerinde, onların düşünsel anlamda da ufkunu açan yeni bir takım sosyal hareketlenmeler yaşanmıştır. Şüphesiz ki, bu gelişim sürecinde etkili olan diğer bir unsur ise sosyal hayatın koşullarıdır. Bu koşulların oluşumunda toplumların izlediği yapı doğrultusunda etkilerine uğradığı çalışma ortamları önemli bir etkidir.¹⁷ Dağılma döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda toprak kayıpları ile birlikte iktisadi düzen hepten bozulmuştur. Artan nüfus, toprakların bölünmesi, köyden kente göç, işlenemez hale gelen topraklar ve en önemlisi özel mülkiyetin olmayışı, tarım ve buna bağlı olarak ticaretin gelişiminin önüne geçmiştir. İstanbul ise değişen bu durum karşısında etkili önlemler almakta aciz kalmıştır.

Prens Sabahattin, Osmanlı modernizasyon süreci içerisinde siyasal, sosyal ve ekonomik alandaki yapılanmayı ayrı ayrı ele almamış, problemin tamamına topyekün eğilmiştir. Ekonomik alandaki kalkınmayı da, tıpkı sosyal alandaki aydınlanmada olduğu gibi köylere kadar indirgemıştır. Kaldı ki, Osmanlı İmparatorluğu zaten bir tarım devletidir. Prens'in baştan beri savunuculuğunu yaptığı "bireyci akım" bir fikir gelişmesinden değil, tarımsal alanda yeniden yapılanmadan güç alan, bireysel olarak başlayan, özel mülkiyet ve girişkenliği yaratan bir bayındırlaşma şeklinde doğmaktadır.¹⁸ Prens'in Osmanlı toplumunda bireyci bir yapının egemen olması yönündeki isteği, onun ekonomi alanındaki düşüncelerini de etkilemiştir. Yukarıda belirtildiği üzere Prens'in amacı, Osmanlıdaki bütüncü toplum yapısını, bireyci toplum yapısına dönüştürmektir. Bu süreç içerisinde yapılacak öncelikli iş ise,

---

¹⁷ Prens Sabahattin, a. g. e, s.46

¹⁸ Prens Sabahattin, a. g. e. s.47

bireyci toplum yapısının egemen olduğu toplumların özelliklerini Osmanlı toplumuna tesisinin sağlanmasıdır. Bunun için de, toprakların bireylere özel mülkiyet olarak dağıtılmasını ister. Buradaki amaç, sekteye uğrayan tarımsal üretimin önünü açmak, atıl halde bulunan toprakların yeniden ekonomiye kazandırılmasıdır. Ayrıca ekonomik alanda refaha kavuşan köylü halkının bireysel gelişiminde önü açılmış olacak, böylelikle geniş bir kitleyi oluşturan bu grubun devlet memuriyetine olan meylinin önüne geçilmiş olacaktır. Kaldı ki, var olan yapı içerisinde Teşebbüs-ü Şahsinin olmayışı, Osmanlı halkını (özellikle Türkleri) ekonomik refahı artıran ticaret ve sanayiden uzaklaştırmıştır. Fransanın bu alandaki bir diğer amacı ise, yeni bir toplumsal yapıya geçişi kolaylaştıracak ve bu yapıyı yaşatacak bir burjuva sınıfının oluşturulmasıdır. Osmanlıda o güne değin var olan sosyal yapı, yerli bir burjuva sınıfının oluşmasına engel olmuştur. Burjuva sınıfının olmayışı ve mülkiyet biçiminden dolayı, Osmanlıda ticari tarım ölü bir sektör halindedir.

Var olan bu yapının eğitim öğretim kurumlarına olan etkilerini şu şekilde özetlememiz mümkündür. Ekonomik anlamda zor günler yaşayan devlet, eğitim alanında ciddi bir yatırım yapmadığı gibi, yine bu alana yeterli kaynağı da ayıramamıştır. Büyük bir sıkıntı içerisinde bulunan ve devletin ağır yükünü omuzlarında taşıyan köylü halkın eğitimi ise, hepten ihmal edilmiştir. Köylü halka verilen eğitimin pratik hayatta uygulanabilirliği zaten yoktur. Halkın tek geçim kaynağı olan tarım, babadan görme usullerle yapıldığı için verim oldukça düşüktür. Zaten üretimdeki temel amaç ihtiyacın karşılanmasıdır. Geçim sıkıntısı içerisinde mücadele eden bu geniş kitleden, kişisel girişim adına beklenti içerisinde olmak oldukça anlamsızdır. Kaldı ki devlet, köy halkına bunun için gerekli olan alt yapıyı hazırlayamamıştır. Köy halkı ise, bu kötü durum karşısında tek çözüm yolu olarak çareyi büyük şehirlere taşımakta bulmuştur. Böylece devlet kendi eliyle en büyük gelir kaynağı olan tarım sektörünü ağır bir darbe indirmiştir. Kentlere taşınan bu büyük halk kitlesi ekonomik refahı arttıran tarım ve ticarettten

uzaklaşp devlet memuriyetine yönelerek, kişisel gelişimlerinin önü tamamen kapanmış ve bu bozuk düzenin piyonları haline gelmişlerdir. Toplumdaki pozitif yönlü sosyal gelişmelerin eğitim kurumlarına olan olumlu etkisi su götürmez bir gerçektir. Osmanlı'da yerli bir burjuvaman olmayışı köylü ile şehirliyi tarım ile ticareti birbirinden kopuk unsurlar haline getirmiştir.

Kısacası büyük bir sıkıntı içerisinde bulunan devlet eğitim alanında gerekli yatırımları yapamamış, mevcut olan kurumlardaki kalite ise günden güne düşmüştür. Halk ise, tüm olumsuzluklara rağmen hayatını devam ettirmeye çalışmıştır.

2.2.4 – EĞİTİM VE SINIRLARI

Prens Sabahattin'in, Osmanlı Eğitim Sistemine yönelik en sert eleştirilerinden birisi de, eğitim sürecinin sınırlarının çizilmemiş olması, amaçsız ve idealsiz bireylerin yetiştirilerek bozuk olan sosyal yapıya dahil edilmeleridir. Bu noktada Osmanlı yöneticilerinin modernizasyon süreci içerisinde eğitim öğretim kurumlarını ele alış şekillerinde problem vardır. Çünkü bu süreç içerisinde Osmanlı yöneticileri eğitimi bir vasıta olarak değil, gaye olarak kullanmışlardır. Bu durumun daha net anlaşılması için Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine bakılması yeterlidir. Özellikle III. Selim dönemi ve sonrasında ele aldığımızda başa geçen her, padişahın yeni bir takım eğitim kurumları açtıklarını görmekteyiz. Fakat bu kurumlarda verilen eğitim öğretim, eğitimcilerin kalitesi ve okullar için gerekli olan alt yapı gibi önemli ayrıntılar ise yönetim tarafından pek dikkate alınmamıştır. Bu sebeptendir ki, Osmanlı Eğitim Sistemi hep pasif kalmış, faal duruma geçememiştir.

Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, bölgelere göre halkın ihtiyaçlarında farklılıklar görünmektedir. Fakat merkezi yönetim bu durumu göz ardı ederek bütün bölgeleri, örneğin; Selsnik ile Yemen'deki halkın karşısına aynı eğitim sistemi ile çıkmıştır. Sonuç; ihtiyaçlara cevap veremeyen, basit, pratik hayata geçirilemeyen bir eğitim sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Prens bir yazısında var olan bu tabloyu, çözüm yollarıyla birlikte ele alıp şunları söylemektedir. "... Mekteplerimizde basit bir terbiye ile sadece nazari malumattan ibaret maarif programları, içtimai yükselişimizin teminine katiyen muvaffak olmaz. Tahsil bugünün ihtiyaçlarına cevap verebilecek, şahsiyetin inkişafını temin edecek faal bir terbiyenin yardımcısı olmalıdır. Maarifin gayesi hükümete memur yetiştirmek olmamalıdır. Bilakis, maarif teşkilatı, şahsi teşebbüs ile hususi hayatta muvaffak olacak, faal müteşebbis gençler yetiştirmek için, tahsilin her derecesindeki programlara, ameli hayatın ihtiyaçlarını cevap verecek şekilde hazırlanmalıdır." ¹⁹

Yukarıda belirttiği üzere Prens Sabahattin'in üzerinde durduğu diğer bir nokta da, okulların açılış amaçlarıdır. Dönemin şartları dahilinde bu okulları ele aldığımızda çoğunun açılmasındaki temel kaygının devletin memur ihtiyacını gidermek olduğu gözlenmektedir. Kısacası bu okullarda bulunan öğrenciler şahsi kabiliyetlerinin farkına varamadan mezun olup, bozuk olan sosyal yapının bir parçası haline gelmektedirler. Sosyal hayattaki tüm kurumların ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, düşünen, sorgulayan ve yorumlayan bireylerin yetiştirilmesi Prens'e göre, eğitim öğretim kurumlarının temel amaçlarından olmalıdır. Fakat Osmanlı toplum hiyerarşisinde ilerlemede, himayet ve hami sisteminin esas alınması sebebiyle belirtilen tüm bu unsurlar idealden öteye gidememiştir.

Kısacası sahip olduğu özellikler itibariyle Osmanlı Eğitim Sistemi, gençleri yarımara hazırlayacak güçten, amaç ve idealden yoksundur.

2.2.5 - OKULLARIN YETERSİZLİĞİ

Çok geniş coğrafi sınırlara ulaşmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetim, eğitim alanında yapılması gereken yatırımları ülke geneline yaymayı başaramamıştır. Açılan okullar ise,

---

¹⁹ EGE, A. g. e. Sh.370

belirli merkezlerde yoğunlaşmış olup geniş kitlelere hitap etmekten çok uzaktır. Osmanlı İmparatorluğunda halkın (özellikle Türklerin) büyük bir kısmının geçimini ziraatle temin ediyor olmasına rağmen köylü halkın eğitimi ihmal edilmiştir. Tarımdaki kaliteyi ve elde edilen ürün miktarını artırmaya yönelik ziraat üzerinde eğitim veren okulların açılması uzunca bir süre düşünülmemiştir. Ayrıca köylü halka hitab eden bu okullar, köylerden uzak şehir merkezlerinin göbeğinde bulunmaktadır. Bu okulların açılmasında farklı amaçlar hedefleniyor olmasına rağmen, yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı istenilen başarıya ulaşılamamıştır.

Okullarda verilen eğitimin kalitesini göstermesi bakımından, müfredat programları ve okutulan dersler önemli kriterlerdendir. Fakat Osmanlı Eğitim Sisteminde müfredatlar bilimsellikten uzak, verilen dersler nazari bilgilerden ibarettir. Ayrıca okullarda okutulan dersler ve hatta ders saatleri sarayın sıkı takibi altındadır. Zaman zaman sarayın istekleri doğrultusunda ders ve ders saatleri üzerinde çeşitli oynamalar yapılmıştır. Ayrıca okullar fiziki ve teknik donanım anlamında da gerekli olan alt yapıya sahip değillerdir. Laboratuvarlarda yapılması gereken deneyler kitaplardan anlatılarak geçilmektedir. Tanzimat'la birlikte yüksek eğitim anlamında faaliyet gösteren okullar da açılmaya başlamıştır. Fakat diğer eğitim kurumlarında olduğu gibi burada da terbiye bir kışla hayatına tahsilde nazari bilgilere ve kitaplara dayanırılmıştır. Devletin fırsat eşitliğini sağlayamadığı bir diğer nokta da, kız çocuklarının eğitimidir. Bir eğitim süzgecinden geçmeden evlat sahibi olan bu insanlar topluma sağlıklı bireyler kazandırma yetisine sahip değillerdir. Toplumsal değişim süreci içerisinde Prens, kız çocuklarının eğitimine çok önem vermektedir. Çünkü insanın kişiliğinin şekillendiği ilk yer, aile kurumu ve bu kurumun en önemli eğitmeni de annelerdir. Prens'e göre her anne aynı zamanda iyi bir pedagoğ olmalıdır.

Türkiye'nin aydınlık yarınlarının milli terbiyenin ıslahına bağlı olduğunu söyleyen Prens Sabahattin, terbiyenin iki esaslı dayanağı olan aile ve okulun vazifelerini yapmadıkları kanaatinde. Okullarda verilen nazari eğitime şiddetle karşı çıkan Prens, ailelerin çocuklarına verdiği

eğitimi ise “İntihar-ı manevi” diye adlandırmaktadır. Ona göre okullar bu haliyle bu günün ve yarının baskıcı ve totaliter yüksek zümresini oluşturmaktan öteye gidemeyeceklerdir.²⁰

Kısacası Osmanlı eğitim sisteminde tahsilin şubesi idari yapıya uygun bir şekil almıştır. Mevcut eğitim kurumları ile batılılaşma çalışmalarında başarıya ulaşılması mümkün değildir.

2.2.6-EĞİTİM VE EĞİTİMCİLERİN YETERSİZLİĞİ

Osmanlı Eğitim Sistemi üzerinde, siyasal yapının kuvvetli bir yaptırım gücü vardır. Bu katı hiyerarşi sebebiyle yeni gelişimlere kapalı olan bu kurumlar, sosyal yaşantıda yapılması düşünülen inkılâb hareketi için tetikleyici bir güce sahip değildir. Yönetimde Adem-i Merkeziyetin benimsenmemiş olması sebebiyle, ülke genelinde tek tip okullar mevcuttur. Osmanlı coğrafyasında, bölgelere göre ihtiyaçların farklılıklar arz ediyor olmasına rağmen, bu tek tip okulların beklentilere cevap verememesi eğitim sürecini daha baştan atıl bir duruma sokmuştur. Zamanla Osmanlı eğitim sistemi bozuk olan sosyal yapıyla bütünleşerek, onu kuvvetlendirip ömrünü uzatan bir unsur haline gelmiştir. Prens bu durumu “... Silsile-i memurine tekabül eden bir silsile-i mekâtip vücut buldu.” şeklinde açıklamaktadır. Çünkü bu okullar devletin her kurum ve kademesinde hasıl olan memur ihtiyacını karşılayan, makineler haline getirilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı’yı bir memur devleti haline getiren temel etken eğitim kurumları ve bu kurumlara yönetim tarafından yüklenen misyon olmuştur. Prens bu durumu şu cümleyle ifade etmektedir; “... Varolan eğitim sisteminin doğal bir uzantısı olarak, bizde şahsi menfaatler, umumi menfaatlerin zıttı. Çünkü şahsi menfaatimizi, servetin üç menbağı olan ziraat, sanayi ve ticaretle temininden ziyade, memuriyette arıyoruz. Şahsi teşebbüsle yaşamak, zenginleşmek için malumat, tecrübe, gayret, sebat ve ihtiyat gibi bir çok meziyete malik olmak şart. Biz ekseriyetle bunlardan mahrum

---

²⁰ KONGAR, a.g.e. s,115

olduğumuz için, çocukluğumuzda aldığımız terbiye neticesinde çalışmadan zenginleşmek, kazanmadan yaşamak istiyoruz ve doğal olarak gözümüzü memurluğa dikiyoruz.”²¹

Osmanlı Eğitim Sistemindeki başarısızlığın temel nedenini, yönetimin bu sürece olan bakış açısına bağlamamız mümkündür. Eğitimdeki temel amaç; kendi kendine yetebilen, şahsi kabiliyetlerin farkına varmış, düşünen ve sorgulayan bireylerin yetiştirilmesi olmalıyken, Osmanlı’da farklı amaçlar doğrultusunda bir eğitim sistemi oluşturulmuştur. Amaçları itibarıyla, ihtiyaçlara cevap veremeyen, sınırları belli olmayan, merkezin sıkı baskısı altında gelişme imkanı bulamayan ve dönütü olmayan bir yapıya sahip olan bu teşkilatlanmanın başarısız olması da gayet normaldir. Eğitimdeki bu başarısızlığın nedenlerini irdeleyen Prens Sabahattin şöyle bir sonuca varmaktadır. “... Nasıl ki Tanzimat memleketimiz için (Hususiyetçi Teşekkül) vadisinde bir terakki kaydedemiyor, cemiyetimizin içtimai saadete ulaştırılacak yola girdiğini gösteren bir ümit olamıyorsa, mekteplerimizde bunu temin edecek yeni bir terbiye sisteminin memlekete girdiğini gösteren bir alamette teşkil edemiyor. Yüksek mekteplerimizin asrımızın gittikçe artan yeni teşkilatına ve devlet idaresinin genişlemesine, tahakkümüne çalışan yüksek tabakayı yetiştirmek gayesiyle açılmış olduğunu görüyoruz.”²² demektedir.

Okullarda verilen derslerin, pratik hayatta uygulanabilirliği olmadığı gibi dersler, öğrencilerin gelişim süreçlerine de uygun değildir. Onların fikir dünyasını geliştirip, kendi sınırlarını tanımalarına yardımcı olacak derslere, eğitimin hiçbir devresinde yer verilmemiştir. Okullar ve müfredat programları mevcut halleriyle öğrencileri yarımara hazırlamak noktasında çok yetersizdir. Nitekim Prens Sabahattin, bu konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir. “... Terbiyenin iki esas amili olan aile ve mektepler kendilerinde beklenen vazifeyi ifâ edemiyorlar.

---

²¹ EGE, a.g.e. S, 163

²² Prens Sabahattin, Türkiye Nasıl Kurtulabilir. s, 49

Mekteplerimizde gerek lisan gerekse fen umumiyetle nazari ve ister istemez sathi bir suretle okutulduğu için talebelerin fikri seviyelerini yükseltmeye yardım edemiyor.”

Eğitim öğretim süreci içerisinde en önemli unsurlardan biri olan öğretmenler, bu bozuk yapı içerisinde yetişmiş olmaları sebebiyle, öğrencileri yarınlara hazırlayacak bilgi ve donanımına sahip değildirler. Teşebbüs-ü Şahsi terbiyesini alamadan göreve başlayan bu insanlar, çocukları bağımsız bir hayata hazırlama, onları girişkenliklerine dayanarak yaşamda yükselbilme gücü vermekten uzaktırlar. Bilakis onlarda hayat güçlüklerini çözmek için hep bir dayanak aramak meylî meydana getirmektedirler. Hayatlarını kendi başlarına kazanabilme gücüne sahip olmayan bu çocuklar bu gücü ya ailelerinde, ya da devlet memuriyetinde arıyorlardı. Öğretmenlerin ekonomik anlamda da doyuma ulaşmamış olmsamaları sebebiyle, kendilerini tam anlamıyla işlerine verebildiklerini söylememiz mümkün değildir.

Kısacası gerek verilen eğitimin içeriği gerekse eğitimciler aydınlık yarınların yaratılması noktasında yetersiz olup okullar bozuk olan toplumsal yapıyı kuvvetlendiren önemli unsurlardan birisidir.

PRENS SABAHATTİN'E GÖRE İDEAL EĞİTİM

2.3.1 - EĞİTİM VE AMAÇLARI

Toplumsal değişim süreci içerisinde, eğitime yeni bir soluk getirme gayesi olan Prens Sabahattin'e göre bu iş için yapılması gereken öncelikli iş, yönetimin eğitim kurumlarını ele alış tarzında köklü değişimler meydana getirmektir. Osmanlı aydınları batılılaşma yolunda, eğitim öğretim kurumları bir araç değil amaç olarak kullanmışlardır. Onlara göre; bu süreç içerisinde ülke genelinde yeni okulların açılması yeterlidir. Bu okulların açılmasından önce gerekli olan alt yapı çalışmalarının yapılmamış olması sebebiyle, arzu edilen neticeler yakalanamamıştır. Prens'in bu noktada istediği şey, faal bir eğitim ve Teşebbüs-ü Şahsi fikri doğrultusunda şekillendirilmiş bir terbiye ile batılılaşma sürecinde bu kurumların bir araç olarak kullanılmasıdır. Bu

süreç içerisinde önemli olan bir diğer unsur da, eğitimin özüne oturtulacak temel öğedir. Prense göre eğitimin özüne, toplumsal yapının değiştirilmesi fikri oturtulmalıdır. Bu ise Prensin baştan beri savunuculuğunu yaptığı ilm-i içtimai ile mümkün olacaktır. Kendi sosyal evrimine bırakıldığında, bir sosyal teşekkülden başkasına geçmek mümkün değildir. Fakat Prens Sabahattin'e göre ilm-i içtima ile bunun başarılması mümkündür. Bundan dolayı eğitim kurumlarından mezun olan öğrenciler içinde yaşamakta oldukları sosyal yapıya çözümlenmiş ve bu yapıyı değiştirmek için gerekli donatıya sahip hale getirilmelidir. Osmanlıda var olan problemler, sadece siyasal yapı ve yönetim erkine mal edilmesi, yapılan ıslahat çalışmalarının tepeden inme olup halk desteğini alamamış olması sebebiyle modernizasyon süreci içerisinde istenilen sonuca ulaşılmamıştır. Gerek siyasal yapının düzeltilmesi, gerekse toplumsal aydınlanma gibi sosyal içerikli aksiyonlar, güçlerini direkt halktan aldıkları müddetçe başarıya ulaşmışlardır. Buradan da anlaşılacağı üzere, eğitimin amaçlarından birisi de aydınlanma sürecinin halk merkezli olmasını sağlamaktır. Bunun için öncelikli olarak, toplumsal yapıyı tanımak ve diğer toplumlarla arasındaki ayrımların belirlenmesi şarttır.²³ Bu ise eğitim öğretim sürecinin "science sociale" eksenli olması ile mümkündür.

Eğitim öğretim süreci içerisinde dönüt alınabilmesi için, aktarılan bilgilerin halkın ihtiyaçlarına cevap veriyor olması ve günlük hayatta pratiğe dökülmesi şarttır. Osmanlı Eğitim Sisteminin sahip olduğu yapı itibarıyla, halkın ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olması, günlük hayatta da uygulanabilirliğin önüne geçmiştir. Eğitim öğretim sürecinin, kişisel gelişimi sağlayıp bireylerdeki müteşebbis ruhun verimli kılınmasında bir araç olarak kullanılması gerekirken, insanlara hazır mevkiler sağlayan bir amaç olarak kullanılmıştır. Prens Sabahattin'e göre bu problemin çözüm yolu ise Adem-i Merkezi yönetimin benimsenmesinden geçmektedir.

---

²³ Prens Sabahattin, a. g. e. Sh.37

Nasıl ki, genel bir kanunla vilayetlerin tamamının sağlıklı bir şekilde yönetilmesi mümkün değilse, çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, aynı eğitim sisteminin genel geçer olması sebebiyle, başarıya ulaşılması da mümkün değildir. Eğitim öğretim sürecinde arzu edilen başarıya ulaşabilmesi için, merkezi yönetimin bu alandaki yetkilerini yerel yönetimlerle paylaşması şarttır.

Prens Sabahattin, aydınlanma sürecinin köylü halktan başlatılması gerektiğini savunmaktadır. Prens bu konu hakkında fikirlerini şöyle özetlememiz mümkündür. Ülke sınırları içinde tarım alanında yeniden bir yapılanmaya gidilmelidir. Bu bağlamda tarımda modernizasyon şarttır. Tarım için yeni alanlar açılıp, bu işleri yönlendirecek müteşebbis ruhlar yaratılmalıdır. Müteşebbis ruhlu işçiler köylü ile kentli arasındaki yakınlığı sağlayacaklardır. Ayrıca bu alanda başarılı olunabilmesi için toprak reformuna gidilmesi şarttır. Prens müteşebbis ruhlu işçiler diye tanımladığı grup İngilizlerin "Gentelman" zümresini karşılamaktadır. Anglo-sakson kültürünün toplumsal yapılanmasında "Gentelman" zümresi boş toprakları işleyerek faal bir hale getiren, köylü ile kentli arasındaki yakınlığı sağlayıp, tarımsal sanayiye geliştiren ve toplumsal gelişme hızı bir ivme kazandıran gruptur. Köylü halkın eğitimiyle, Prens'in temel amacı da, Anadolu'da yeterli bir "Gentelman" zümresinin oluşturulmasıdır.

Toplumsal değişimin özüne eğitimi, eğitimin özüne ise bireysel girişimciliği yerleştiren Prens Sabahattin, toplumsal değişim sürecini bireyden başlatmaktadır. Bu gelişim sırayla; aileye, aileden kurumlara, kurumlardan toplum geneline yayılarak bu süreç tamamlanmaktadır. Prens'e göre, bu süreçte başarının yakalanabilmesi için eğitimde amaçların iyi tespit edilip, belirlenen amaç ve kullanılacak yöntemlerin toplumsal yapıyla örtüşmesi şarttır.

2.3.2 - OKULLARIN FONKSİYONLARI

Prens Sabahattin'in temel amacı Osmanlı toplum yapısında köklü değişiklikler yaratıp, bireyci toplum yapısına geçişi sağlamaktır. Çünkü

Prense göre, sosyal hayatın bütün kurumlarında var olan problemlerin temel nedeni, bozuk olan içtima-i teşekküldür. Sosyal yapıdaki yeniden yapılanma sürecine paralel olarak, eğitim kurumlarından da yeniden bir yapılanmaya gidilmesi ciddi bir zorunluluk arz etmektedir. Bu bağlamda okullarımızın temel amacı; Teşebbüs-ü Şahsiyi geliştirmek aydınlanmayı şahıslardan başlatıp, tüm toplum geneline yaymak olmalıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere, okulların temel fonksiyonu bireysel gelişimin teminidir. Eğitim öğretim sürecinde bireysel gelişimin temini noktasında Prensin üç önerisi vardır. Bunlar;

a- 'Science sociale' akımının bireyci eğitim üzerindeki araştırmalarından, İngiliz'lerin Public School'larından ve yeni okulların eğitim koşullarından esinlenerek, ülkenin uygun yerlerinde kız ve erkekler için ayrı ayrı okullar kurulup, bu okullar için işinin eri ailelerin getirilmesi.

b- Gençlerimizde bireysel kişiliği yaratabilmek için Anglo Sakson eğitim sisteminin iki önemli unsuru olan aile ve çiftlik kurumlarında istifade edilmesi.

c- Bu yollarla yetiştirilen gençleri, toprağa güçlü bir şekilde yerleştirerek bağımsızlıklarını kendi çalışmalarısıyla yaratma imkanı sağlanması.²⁴

Fakat Prens tarafından ileri sürülen bu öneriler tek başlarına yeterli değildir. Bunlar yapılması gereken öncelikli işler olup, bundan sonra toprak reformu ve üretim alanında yeni düzenlemelere gidilmesi şarttır. Prense göre, bireyci ailelerin yetiştirilmesinde sonra, ülke topraklarının yeniden fethi başlayacaktır. Asırlardan beri askeri ve siyasi yollar denenerek bir türlü başarıya ulaşılmıyorsa bu işte ancak ve ancak bu yolla başarıya ulaşmak mümkündür.

---

²⁴ Prens Sabahattin, a. g. e. s, 64

Prensın savunuculuğunu yaptığı değişim süreci iyi yönlü bir yapıya sahiptir. Birincisi, bireylerdeki değişim, ikincisi ise; kurumlarda ve kurumlar arası ilişkilerde tesis edilmesi gereken değişimdir. Bireylerdeki değişim ancak, Teşebbüs-ü Şahsi ile mümkün olacaktır. Teşebbüs-ü Şahsi ile yaşama gücünü aile ve devletten alıyor olmaktan ziyade bu gücü kendilerinde bulan bireyler yetiştirilecektir. Kurumlar ve kurumlar arası ilişkilerdeki değişim ise, ancak Adem-i Merkezi yönetim biçiminin benimsenmesi ile mümkündür. Böylelikle bölge işlerini kavramış, daha az masrafla bu işleri halleden işinin ehli insanlar yönetime getirilmiş olacaktır. Böylece Prens Sabahattin, özel ve genel hayattaki değişimi kullanacak yöntemleri ile birlikte kısaca formüle etmiş olmaktadır.

Bu süreç içerisinde okullara yüklenen diğer bir misyon ise, toplumsal gelişimi canlı tutup, daha üst seviyelere çıkartılabilecek bir neslin yetiştirilmesidir. Nitekim Prens Sabahattin, Birinci Jön Türk Kongresi sonrası kaleme aldığı yazısında şunları dile getirmektedir. Bugünkü Türk toplumu, azınlıkta olan entelektüel bir zümre, ile çoğunlukta olan cahillerden ibarettir. Gösterilecek metin ve azim sayesinde bu bilinçsiz çoğunluğun, bilgili azınlığa yaklaştırılması güç bir şey değildir. Böyle mesut bir sonuca ulaşılabilmek için, önemli olan şey kullanılacak yöntemi iyi seçebilmektir. Bizim fikrimize göre, vatana harap ve perişan eden üst üste gelen felaketlere karşı kullanılacak yegane ilaç, din ve mezhep farkı gözetmeksizin bu topraklar üzerinde yaşayan insanların maddi ve manevi güçlerini birleştirmektedir. Bu maksatla evvela, Türkiye’de adalet ve hürriyeti kurabilecek bir neslin yetiştirilmesi gerekmektedir.²⁵

Prens yine bir yazısında eğitim sisteminde var olan problemlerden bahsettikten sonra, okullarla ilgili şunları söylemektedir. “...Mekteplerin idaresinde gaye kendilerini yaşatacak vasıtaları ile istinatgâhlarını hükümet haricinde bulabilmektedir. Yani hususi

²⁵ Milliyet gazetesi, 19 Şubat 1978

mektepler, hususi programlarla Türk gençlerinin muhtelif istidatlarını geliştirecek mahiyette olmalıdır. Mektepler devletin idari teşkilatından bir parça olmak yerine ailelerin ve çalışma hayatının yardımcısı halini almalıdır. Bu iki esas muhafaza ettirebilmek için, yani hem mekteplerin, mahalli ve ailevi ihtiyaçlara merbut olarak inkişafı hem de ameli hayatın ihtiyaçlarına uygunluğu temin için umum mekteplerin ve idaresini mahalli idarelere tevdi etmek gerekir.”²⁶

Kısaca özetlememiz gerekirse; Prens Sabahattin okulların devlet idare teşkilatının bir parçası olmak yerine, bütün güçlerini müteşebbis ve faal insanların yetiştirilmesinde kullanıp, yetişen bu gençleri ailelerin ve çalışma hayatının istifadesine sunulmalıdır demektedir.

2.3.3 - EĞİTİM VE AİLE

Prens Sabahattin'in fikirlerinin şekillenmesinde Fransız düşünür Le Play büyük bir etkiyle sahiptir. Le Play, sosyal yapı içerisinde aileye büyük bir önem vermiş, araştırma birimi olarak da kendine aileyi seçmiştir. Le Play, bu durumu şöyle izah etmektedir: “İçtimai olaylar alanında fiziğin atomuna, biyolojinin hücreğine takabül eden bir birimin bilinmesi gerekiyor ki bu da en küçük zümreleşme tipi olan ailedir. ...”²⁷ Nitekim Le Play denilince akla gelen ilk kavramlar; aile, aile sınıflaması, aile bütçesi, monografi ve aile monografileridir.²⁸ Aile monografilerini toplum bilimine kazandıran Le Play olmuştur. Le Play'in çalışma sahası olarak kendine aile kurumunu seçmesine şunları da eklememiz mümkündür. Aile toplumsal yapının en küçük unsurudur. Yapısı ve genişliği ne olursa olsun her toplumda vardır. Ayrıca Fransa'nın o dönemde yaşadığı siyasal ve sosyal sıkıntılar da gözönüne getirilirse bu durumun bir nevi zorunluluk olduğu anlaşılmaktadır.

²⁶ EGE, a. g. e. s, 370

²⁷ HANS, Freye; İçtimai Nazariyetler Tarihi, (Çeviren Tahir ÇAĞATAY) A.Ü. D.T.C.F. yay. Ankara 1968, Sh. 254

²⁸ KONGAR, a. g. e. s, 102 - 103

Prensın aile kurumunu ele alış şekli ve yaklaşım tarzı incelendiğinde, Le Play'in bu noktadaki fikirleri ile örtüştüğünü görmekteyiz. Zira Prens Sabahattin'in de aile kurumu üzerinde kafa yormuş olması zorunluluktan kaynaklanan bir pratiktir. Bu noktada Prensın ufkunu açıp ona yol gösteren kişi Le Play olmuştur. Prens Sabahattin'in temel amacı, beraberinde huzurlu bir yaşamı getirecek yeni bir sosyal düzene geçişi sağlamaktadır. Bunun da öze, yani, aileye inilmesiyle sağlanabileceğine inanmaktadır. Kaldı ki, sağlam temeller üzerine oturtulmuş aileler güçlü bir devleti meydana getirmektedir. İşte burada önemli olan şey ailelerde bu sağlam temellerin tesis edilebilmesidir. Prensın bu noktadaki tavsiyeleri şunlardır: Doğu ile batı dünyası karşılaştırıldığında Le Play'in "Şarkta hakim olan cemaattir, garpta ise muzaffer olan ferttir." Fikrini olduğu gibi kabul eden Prens Sabahattin bu noktadan hareketle şunları hedef olarak göstermektedir. Bireyciliği ve özel girişimciliği engelleyen her türlü hareketin karşısında yer alıp, bireyci aile tipini toplumun geneline hakim kılmaktır. Prense göre bütüncü yapılarda yönetim ne olursa olsun sonuç hep aynıdır; siyasal zorbalık ve yoksulluk. O halde, Türkiye'nin kurtuluşu bilinçli bir yoldan yapı değişimi ile yani özel girişkenliğin ve bireyciliğin yönetim tarafından desteklenmesiyle mümkündür. Prens Sabahattin hedeflenen bu toplumsal değişimin temelini eğitim öğretim sürecini oturtmaktadır. Çünkü toplumsal yapıda bireyciliğin ve özel girişimciliğin etkin kılınması ancak eğitim öğretim ile mümkün olacaktır. O halde eğitim öğretim sürecinde, aile kurumunda yapılması düşünülen köklü değişiklikler göz önünde bulundurularak yeniden bir yapılanmaya gidilmelidir. Prense göre, ailelerin eğitiminde göz önünde bulundurulması gereken unsurları şu başlıklar altında toplamamız mümkündür: Öncelikle, ailelerin yetiştirilmesinde temel hedef onlara müteşebbis ve bireyci bir kimlik kazandırabilmek olmalıdır. Müteşebbis ve özel girişimcilik ruhunun esas alındığı bir eğitim sisteminde yetişen bireyler yaşama gücünü kendilerinde bulacakları için devletin hantal yapısının bir parçası haline gelmeyeceklerdir. Prens ideal aile tipinin

(bireyci aile yapısı) ülke genelinde yayılabilmesi için ortaya attığı çözüm yolu ise, İngiliz eğitim sistemi ve İngiliz ailelerinin model alınmasıdır. Kaldı ki Prens'in bu noktadaki bir teklifi de bu yeni oluşum süreci içerisinde Türk ailelerine model teşkil etmesi için, İngiliz ailelerin ve pedagoğların yurda çağırılmasıdır.

Prens Sabahattin köylü halkın eğitimine büyük bir önem vermiştir. Ona göre sosyal alanda yeniden yapılanma ve ekonomik alanda kalkınmanın sağlanabilmesi ancak, köylü halkın eğitimi ile mümkündür. Osmanlı halkının büyük bir kısmının köylerde yaşıyor olup geçimlerini tarımla sağlıyor olması da önemli bir ayrıntıdır. Köylü halkın eğitiminde başlangıç noktası, ülke genelinde toprak reformuna gidilmesi ile mümkün olacaktır. Böylelikle hem toprağı olmayan halk toprağı kavuşmuş olacak, hem de atıl halde bulunan topraklar işleneceğı için ekonomiye yeni bir canlılık gelecektir. Köylü halkın eğitiminde Prens, yine İngiliz modelini örnek almıştır. İngiliz aile tipi ve İngiliz çiftliklerinin ülke genelinde tesisini savunur. Bununla Prens'in başarmayı hedeflediğı iki amacı vardır. Bunlardan birincisi, toplumsal hareketlenmeyi köylerden başlatarak, kuvvetli temeller üzerine inşa edilmiş ailelerin tesisi, ikincisi; İngilizlerin "Gentelman" diye tabir ettikleri zümrenin ülke genelinde oluşturulabilmesidir. "Gentelman" zümresini oluşturmakla Prens, köylü ile kentli halk arasındaki yakınlığın sağlanacağı kanısındadır. Osmanlı eğitim sistemi içerisindeki çarpıklıkların başında insanlara verilen bilginin günlük hayatta tatbikinin olmayışı gelmektedir. Prens'in var olan eğitim sistemine yönelik eleştirilerinin başında da bu nokta yer almaktadır. Prens bu konuyla ilgili şunları söylemektedir: Gerek köylü gerekse kentli halkın eğitiminde, eğitim programlarının mutlak suretle günlük hayata tatbiki şarttır. Verilen eğitim aile içi ihtiyaçları ve çalışma hayatını destekler mahiyette olmalıdır.

Eğitim sürecinin başlangıç noktası şüphesiz ki ailelerdir. Bireylerin kişiliğinin oluşmaya başladığı yer olan aile kurumu, eğitim süreci içerisinde önemli bir yer işgal eder. Aile içi eğitimin en önemli

ayağını ise anneler oluşturmaktadır. Buna rağmen Osmanlıda kadın ve kadınların eğitimi hep ihmal edilmiştir. Herhangi bir eğitim süzgecinden geçmeyen bu kadınlar, sağlıklı bireyler yetiştirip topluma kazandırma noktasında çok yetersiz kalmıştır. Prens Sabahattin bu durumu her fırsatta dile getirmiştir. Ona göre kadın ve kadınların eğitimi yapılması düşünülen sosyal inkalâbın önemli noktalarından birisidir. Çünkü sağlıklı bir toplumun oluşturulması, sağlıklı ailelerin varlığına bağlıdır. Ailede bunu sağlayan unsur ise annelerdir. Prens'e göre her anne iyi bir pedagoğ olmalıdır. Bunun için Prens, kız çocuklarına eğitim veren okulların açılıp, bunların ülke geneline yayılmasını ister. Nitekim zamanla kız çocukları için eğitim veren okullar açılmıştır. Fakat bu okullar halktan gerekli desteği göremediği gibi ihtiyaçlara da cevap verememiştir.

Bu noktada Prens çeşitli eleştiriler de almıştır. Bunların başında Prens'in fikir babası olan Le Play'in bu konuya yirmi yılını vermiş olup 350 aile tipini incelemiş olmasına rağmen Prens'in Osmanlı aile tipine yönelik yapmış olduğu tek bir çalışmanın dahi olmaması yer alır. Bu durumu, Prens'in hep yurt dışında bulunup, kendi vatanında bulunamamış olmasına bağlamamız mümkündür. kısacası Prens'e göre, gerek köylü gerekse kentli aileler çocuklarını bağımsız bir hayata hazırlayabilecek bir şekilde yeniden yapılandırılmalıdır.²⁹

2.3.4- EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİNİN SAĞLANMASI

Devletin eğitim öğretim noktasında herkese eşit uzaklıkta olup bu hizmeti tüm halk kitlelerine sunabilmesi gerekmektedir. Fakat Osmanlı devlet adamları eğitim öğretim sürecinde ülke genelinde fırsat eşitliğini sağlayamamıştır. Bu eşitsizliğin iki ayağı vardır. Bunlardan birincisi; köylü halkın eğitimi, ikincisi ise; kadınların eğitimidir. Sosyal hayatın iki önemli unsuru olan bu geniş halk kitlesinin eğitim öğretimlerinin ihmal edilmiş olması tamiri güç problemleri de beraberinde getirmiştir.

²⁹ Prens Sabahattin, a.g.e. s.48

Prens Sabahattin siyasal ve sosyal alanda aydınlanmayı ekonomik anlamda ise yeniden yapılanma sürecini köylü halka indirgemiş, yapılması gereken işlerin köylü halktan başlatılmasını uygun görmüştür. Prens'in bu noktadaki temel amacı, İngiltere'deki "Gentelman" sınıfını Osmanlı topraklarında yaratabilmektir. Bu sebeple köylü halkın eğitimine büyük bir önem vermiştir. Siyasal ve sosyal bir çok yazısında Prens Sabahattin, okulların sadece belli merkezlere toplanmış olmasını şiddetle eleştirmiştir. Prens'e göre devletin bu politikada ısrarcı olması, eğitim alanında yapılan çalışmaları daha baştan kısır bir döngü içerisine sokmaktadır. Çünkü süregelen bu politikayla, getirilmek istenen yeni düzene ya tamamen destek veren, yada tamamen sırtını dönmüş iki ayrı kutup, yine devlet eliyle yetiştirilip, sosyal düzene dahil edilmektedir. Nitekim bu konuyla ilgili olarak Prens bir yazısında şunları söylemektedir: "... Bizi naan-ı nimeti ile besleyen, Türkiye'yi var eden bu köylü olduğu halde, her yerde ve her sınıftan ziyade ezilen yine köylüdür." ³⁰

Bu kötü tablonun değiştirilebilmesi için, öncelikle yönetimin köylü halkla barışık olup, onların problemlerine çözüm getirebilmesi şarttır. Eğitim öğretim kurumları köylere kadar indirgenmeli ve bu okullarda verilen eğitim, köylü halkın ihtiyaçlarına cevap verebilmelidir. Köylü halkın temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın geliştirilmesini esas alıp, bireyci genç ve aileler yetiştirebilen programların bu okullarda tatbik edilmesi, bu süreci başarıya taşıyacak en önemli unsurdur. Köylü halk ile yönetim arasında ki ilişkilerin düzeltililebilmesi için ise, yönetimde Adem-i Merkeziyet usulünün benimsenmesi şarttır. Böylelikle köylü halkın ihtiyaçlarını bilen, bunlara çözüm yolları getirebilen, işinin ehli kadrolar yönetime getirilmiş olacaktır.

---

³⁰EGE, a. g. a. s. 48

Eğitim ğretim sürecinde ailenin önemini kavramış meşhur bir aydın olarak Prens Sabahattin, ailedeki eğitime şekil ve yön veren kadınlarımızın eğitimine büyük bir önem vermektedir. Bu konuyla ilgili olarak bir yazısında Prens Sabahattin; "... Hususiyeti teşekküle geçmek esasen bir terbiye meselesidir. Herhangi bir cemiyette terbiyeyi talkin ve tanzim eden ailedir. şu halde mlli terbiyemizde istihlak, atalet ve esaretten, istihsal, teşabbs ve istiklale tevcih eden yegane are; hususiyeti aileler teşekkülüne muktedir, kız ve erkekler yetiştirmektedir. O halde; bu gün aldıkları aile terbiyesi icabesiyle, istihsel sahasında faydalı ve muterakki bir vazife if edemeyen resmi terbiye, yani cemaat, devlet terbiyesinin ceryanına kapılarak içinden çıkılamayacak bir duruma düşen şehirli gençlerin ve onlarla evlenecek kızlarımızın, istikbali hazırlayacak ve kurtaracak hususiyeti terbiyeyle yetiştirilmesine bir an önce başlamak elzemdir."³¹ Buradan da anlaşılacağı üzere Prens Sabahattin, sağlıklı bir eğitim ğretim sürecini aileye, ailedeki eğitimi ise, kadınlara dayandırmaktadır. Daha öncede bahsedildiği üzere Prense göre, her anne aynı zamanda iyi bir eğitim süzgecinden geçmek zorundadır. Bu bağlamda sağlıklı bir toplum oluşturabilmek için devletin öncelikli olarak ele alması gereken işlerin başında, kadınların eğitimi yer almaktadır. Kısaca özetlememiz gerekirse; eğitimdeki yeni yapılanmaya paralel olarak, okullar tüm ülke geneline yayılmalı, devletin tüm vatandaşlarına bu hizmeti sunabilmesi şarttır.

2.3.5 - EĞİTİMCİLERİN VASIFLARI

Eğitim ğretim süresi içerisinde hedeflenen başarılarla ulaşılabilinmesinde eğitimcilere büyük görevler düşmektedir. Öncelikli olarak eğitimcilerin yaptıkları için önemini kavramış olmaları şarttır. Buna paralel olarak, bu işi daha verimli bir şekilde yapabilmek için yeniliklere açık olup, kendilerini geliştiren olmaları ise eğitimciler için

---

³¹ EGE, a.g.e. s.373

olmazsa olmaz olan unsurların başında gelmektedir. Bu bağlamda Osmanlı yönetiminin öğretmen kaynaklarını ve öğretmenlerin yetiştirilme şeklinin tekrardan gözden geçirmeleri gerekmektedir. Eli kalem tutup, biraz mürekkep yalamış olan her insanın öğretmen olarak okullarda görev alması oldukça sakıncalıdır. Osmanlı devlet adamlarının bu noktada yapacakları ilk iş, ülke genelinde ne kadar öğretmen ihtiyacının bulunduğuunun tespitidir. Bundan sonra ise, öğretmenlerin eğitiminin tekrar ele alınıp sağlıklı bir yapıya kazandırılması şarttır. Öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla ülke genelinde açılmış olan okulların temel amacı, devletin memur ihtiyacını gidermek olmamalıdır. Bu okulların temel amacı, ülkede yapılması düşünülen sosyal reformları destekleyip yarınları taşıyacak nesilleri yetiştirebilecek öğretmenleri topluma kazandırmak olmalıdır. Öğretmen okullarında gösterilen dersler ve müfredat programlarında bu doğrultuda yeniden düzenlenmelidir. Prense göre, yarının eğitimcilerine verilecek dersler onların ufkunu açmalı daha güzel işler yapabilmeye noktasında onları yüreklendirmelidir. Fakat, Osmanlı Eğitim Sistemi içerisinde öğretmen yetiştiren bu okullar zamanla bozuk olan siyasal düzenin bir parçası haline gelmişler, asıl görevlerini yerine getirmekte çok yetersiz kalmışlardır. Bunda yönetimin, onlara yüklemiş olduğu temel misyon olan “devlet memuru yetiştirilmesi” amacının da kuvvetli bir tesiri vardır.

Prens Sabahattin'in eğitim öğretim süreci sonunda gerçekleştirmek istediği temel amacı, bireyci ve müteşebbis gençlerin yetiştirilmesidir. O halde bu noktada yapılması gereken öncelikli iş, insanları bu süreçten geçiren öğretmenlerin Teşebbüs-ü Şahsi fikri ekseninde yetiştirilip, eğitim camiasına kazandırılmasıdır. Şu bir gerçektir ki, sosyal hayatta yeniden yapılanma çalışmaları, bireyci toplum yapısı esas alınarak çalışmalarını bu fikir ekseni sürdüren öğretmenlerin varlığına bağlıdır. Müteşebbis bir ruhla yetiştirilen bu öğretmenler, öğrencilerini de bu doğrultuda yetiştireceklerdir. Yaşama gücünü kendilerinde bulup, kendi iç dünyaları ile barışık olan bu gençler,

---

devlete yük olma yerine, sosyal hareketliliğin temel unsuru haline geleceklerdir. Prense göre, sosyal hayatta yapılması düşünülen değişiklikler, kaynağını müteşebbis gençlerden aldığı müddetçe yarınlar taşınabilir.

İmparatorluğun içinde bulunduğu durumu aşmak için topluma, toplum yapısına ve sosyal olaylara bilimsel bir perspektiften bakmak gerekir. Bu bakış açısını, toplumda bireylere kazandıracak olanlar ise öğretmenlerimizdir. Bunun gerçekleşebilmesi ise ancak eğitimcilerin halk ile kaynaşmasına bağlıdır. Okullarını bitirerek görevlerine başlayan öğretmenlerin, zaman geçirmeden bu süreci başlatmaları gerekmektedir. Bu noktada öğretmenlerin toplumdan kopuk olmamaları, insanlarla iç içe olmaları gerekmektedir. Okullarda bireylerin değişimi için uğraş veren öğretmenlerin, okul dışında da bu çalışmalarını ailelere taşımaları gerekmektedir. Çünkü, özellikle ilköğretimde eğitim öğretimin bir ayağını okul, bir ayağını da aileler oluşturmaktadır. Öğretmenlerin çalışma sahaları içine aileleri dahil etmeleri, sosyal problemlerin çözümünü kolaylaştıracağı gibi değişim sürecini de, daha sağlam temeller üzerine oturtacaktır.

Öğretmenlerin verilen eğitim öğretim süreci içerisinde, dikkat etmeleri gereken diğer bir hususta; verilen bilgilerin ihtiyaçları karşılamaıdır. Bu bağlamda öğretmenlerin görev yaptıkları bölgeleri ciddi bir şekilde tahlil etmeleri şarttır. Bu tahlil ile kast edilen şey; bölgelerin sosyo ekonomik yapısı, halkın ihtiyaçları ve beklentileri gibi şeylerdir. Özellikle halkın ihtiyaçlarının çözüm yolları ile birlikte tespiti şarttır. Verilen eğitim öğretim bireylerin, ailelerin ve o yörenin ihtiyaçlarına cevap veriyor olmasına her zaman dikkat edilmelidir. Böylelikle öğretmenler, içinde çalışmış oldukları çevrede bu sürece destek verir hale gelecekler, hem de eğitim ekonomik kalkınmayı hızlandıran bir unsur haline gelecektir.

2.3.6 - BATILILAŞMA SÜRECİNDE İDEAL EĞİTİMİ YAKALAMAK

Osmanlı İmparatorluğunda yapılan ıslahat çalışmalarını bir bütün olarak ele aldığımızda, başarıya ulaşılamamış olunmasını, yönetim bu süreçte tercihlerini hep belirli kurumlardan yana kullanılmasına ve modernleşme hareketinin İstanbul eksenli olup halk desteğini alamamış olmasına bağlayabiliriz. İmparatorluğun içinde bulunduğu yeniden yapılanma süreci içerisinde, devlet adamlarının değişimi gerçekten istiyor olmaları şarttır. Devletin içerisinde bulunmuş olduğu durumun, toplumsal yapının ve bu yapıya uygun çözümlü yolların bilimsel yollarla tespiti elzemdir. Yani yönetimin sorunların tespitinde ve çözüm yollarında kendi içinde tutarlılığı yakalamış olması gereklidir. Osmanlı İmparatorluğunda var olan problemlerin çözüm geniş bir zaman dilimine yayılacağı için, yönetim değişse bile programın devamlılığı esas alınmalıdır. Fakat, Osmanlıda Tanzimat dönemi ve sonrası da dahil olmak üzere, yönetimdeki insanların çoğu batılılaşma yolunda yapılan bir çok şeyi, yapmış olmak için veya yapıyor görüntüsü vermek için yapmışlardır. Ülkede baş gösteren problemler gerçek anlamda tespit edilemediği için, sağlıklı çözüm yolları da üretilememiştir. Ancak, ciddi sorunlar çıktığı zaman, yönetim çözüm yolları aramış, bulunan çözüm yolları ise günü kurtarmaya yönelik olmuştur. Daha da acısı, problemlerin çözümü adına ortaya konulan bir çok şeyin, daha büyük sorunları beraberinde getirmiş olmasıdır. Bu noktada meselelerin çözümü dönüp dolaşıp yine eğitim sorununa gelmektedir. Saray dahil olmak üzere, Osmanlı devlet adamlarının almış oldukları eğitim, meselelerin tespiti ve çözümü noktasında yetersiz kalmaktadır. İstenilen başarıya ulaşma bilmesi, müteşebbis ruhla yetişmiş, bireyci insanların yönetime gelip, ülke geleceğinde söz sahibi olmaları ile mümkündür.

Osmanlı devlet adamları, belirli bir döneme kadar gerilmenin sebeplerini, sadece askeri alanda ki başarısızlıklara dayandırdıkları için çözüm adına yapılan çalışmaları da yine bu alanda yoğunlaştırmışlardır.

Fakat, zamanla devletin bütün kurumların da bir gerilemenin olduğu fark edilmiş ve ıslahat çalışmaları sosyal hayatın diğer kurumlarında da başlatılmıştır. Osmanlı yönetimi, batılılaşma sürecinde yapılan ıslahat çalışmalarını sağlam temeller üzerine oturtamadığı gibi, batılılaşma kavramının da içi doldurulamamıştır. Prens'in bu konu ile ilgili fikirlerini şöyle özetlememiz mümkündür. Ona göre, batılılaşmanın manası iyi bilinmelidir. Hiçbir milleti taklit etmekle, o millet olamayacağımız anlaşılmalı, doğu ile batı kültürü arasındaki tahlil iyi yapılmalıdır. Unutulmamalıdır ki, Doğu Teşekkül-ü Tecemünün batı ise, bilhassa Teşekkül-ü İnfiradinin altındadır. Doğu da cemaat, batıda ise, fert hakimdir. Teşekkül-ü Tecemünde atıl bir terbiye mevcut, Teşekkül-ü İnfiradide ise faal bir terbiye vardır. Prens, modernleşme sürecinde yönü batıya çevirmiş, batı kurumlarını kendine model olarak kabul etmiştir. Fakat, Prens'in bu noktada üzerinde durduğu konu ıslahat programlarının bilimsel veriler (ilm-i içtima) alın da yapılması, örnek alınan modellerin ise sosyal yapıya uygun bir hale getirilmelidir.

Batılılaşma yolunda başarının yakalana bilmesi bu sürecin sağlam temeller üzerine inşa edilmesine bağlıdır. Prens Sabahattin bu sürecin özüne, eğitim öğretim gibi çok hassas bir konuyu yerleştirmiştir. Ona göre, sosyal meselelerimizin tamamını sağlam bir eğitim öğretim sürecinden geçmeyen insanların oluşturduğu toplumsal yapıdan kaynaklanmaktadır. Prens, her fırsatta bunu dile getirerek, yönetimin dikkatini eğitim öğretim kurumlarında yapılması gereken yeni yapılanmaya çekmeye çalışmıştır. Prens Sabahattin, modernizasyon sürecinin merkezine, eğitim unsurunu yerleştirmiş olmakla birlikte, bunun tek başına yeterli olmayacağını da ifade etmiştir. Verilen eğitimin amaçları belirlenip, sınırları çizilirken, ilm-i içtimainin buluşlarından faydalanması şarttır. Prens Sabahattin, batılılaşma sürecinin bir ayağının da köylü halkın eğitimine dayandırılmıştır. Hangi sosyal yapıda olursa olsun toplumsal içerikli hareketler kaynağını birey, aile, köy ekseninden almadıkça başarıya ulaşması mümkün değildir. Zira Osmanlı' da modernleşme sürecinde yapılan işlerin hep tepeden inme olması

sebebiyle başarıya ulaşamamıştır. Fakat toplumsal anlamda bu alanda başarı sağlayabilmek için köylere, köylüden başlatılması gerekmektedir. Prens Sabahattin'e göre kurtuluş toprağa kaviyen yerleşmekte ve şimdilik bir tarım memleketi olarak kalmaktan geçmektedir.

Bütün bu anlatılanları şöyle özetlememiz mümkündür: Prens Sabahattin'e göre modernleşme sürecinin başarıya ulaşması ancak, tüm vatandaşları içine alan Teşebbüs-ü Şahsi fikri ile harmanlanmış eğitim öğretim anlayışının kurumlaşmasıyla mümkün olacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PRENS SABAHATTİN'İN ETKİLERİ

Mücadelelerle geçen bir hayat sonunda o dönem itibariyle kaybeden Prens Sabahattin olmuştur. Siyaset alanında yenilmekle kalmamış, savunuculuğunu yaptığı toplum bilimi ile ilgili düşünceleri çok geç anlaşılmuştur. Yaşadığı dönem itibariyle Prense hak ettiği değer verilmemiştir. Fakat siyasal aydın kimliğini üzerinde taşıyan Prens, bu günün Türkiye'sinde, sosyal hayatın bir çok alanında ciddi tesirleri olan bir insandır. Prens'in bu etkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, bu bölüm alt başlıklar halinde ele alınacaktır.

3.1 - SİYASAL ALANDA ETKİLERİ

Prens'in siyasal bir kimlik olarak karşımıza çıkması, Avrupa'ya kaçıp Jön Türk hareketine katılmasıyla başlamıştır. Sağlam bir alt yapısının olması, meselelerin tespiti ve çözüm yollarında ortaya koyduğu tutarlılık ve saraydan geliyor olması (Saraydan geliyor olması Prens için önce artı bir değerken sonra bunun olumsuz tesirlerini görmüştür.) kısa zaman içerisinde bu muhalif grup içerisinde sivrilmiş bir isim olmasını sağlamıştır. Jön Türk hareketi içerisinde aktif bir rol oynayan Prens Sabahattin, istibdad yönetiminin sona ermesinde önemli bir rol oynamıştır. Prens'in bu hareket içerisinde yer almasıyla Jön Türk'ler daha geniş bir kitleye seslenir hale geldiği gibi, Avrupa'nın da desteğini daha kuvvetli bir şekilde arkasına almıştır. Prens Sabahattin'in Jön Türk hareketi içinde görülmesi gerek kendi dönemindeki siyasal atmosferi, gerekse değişik ölçülerle günümüze kadar uzanan düşünce ve eylemleri etkilemiştir. "Osmanlı Meclis-i Mebusandan, birinci Büyük Millet Meclisi'ne ondan çok partili yaşamın meclislerine kadar siyasal kutuplaşmanın doğmasına sebep olmuştur."¹ Prens Sabahattin muhalif

¹ Dördüncü sayfada 13 nolu dipnotu bakınız

grup içerisinde estirdiği muhalif rüzgarla, etkileri günümüze kadar uzanan önemli bir siyasal kimlik haline gelmiştir.

Prens Sabahattin aktif siyasetin içinde yer almamış olmasına rağmen kişiliği ve fikirleri yeni kurulan siyasal partilerin programlarının şekillenmesinde etkin bir rol oynamıştır. Prens'in savunuculuğunu yaptığı Adem-i Merkeziyet yönetim şekli bir çok partinin programları içerisinde yer almıştır.

Birinci Meclis'in açılmasıyla hızlı bir ivme kazanan yeniden yapılanma sürecinde, Prens'in ve onun fikirlerinin zaman zaman kuvvetli bir tesiri görülmüştür. Örneğin; Büyük Millet Meclis'inin 18 Eylül 1921 tarihli toplantısında icra vekilleri heyetinin çalışma programı olarak okunan beyannamenin vilayetler ile ilgili kısmında açık olarak, Adem-i Merkeziyet fikrinin savunulduğunu görmekteyiz. Vilayet'in muhtariyet-i tamme'yi haiz olduğunu bütün vilayet işlerinin tanziminin vilayet meclislerinin yetkileri dahilinde bulunduğunu söyleyen bu Beyannamenin hazırlanmasında mazbata muhabiri olan Burdur Mebusu Soysallaoğlu İsmail büyük bir rol oynamıştır.² Günümüz Türkiye'sinde gelişimin önünü tıkayan en önemli etkinin hâla merkezi yönetiminde bürokrasi çıkmazının olduğu göz önünde bulundurulursa, seksen yıl önce bunun tespit edilip, çözüm adına bir takım çalışmalara gidilmiş olması takdire şayandır. Cumhuriyet Döneminde merkezi yönetimin bazı yetkilerini, yerel yönetimlerle paylaşmasında (şu an itibariyle yetersiz olsa bile) Prens Sabahattin'in önemli bir etkisi vardır.

Yine Cumhuriyet Döneminde, Prens'in ekonomiyle ilgili görüşleri hükümet programlarında yer almıştır. Siyasiler yerli bir burjuva oluşturulması yoluna gitmişlerdir.³ Liberalist düşünceyi Osmanlı'ya taşıyan isim, yine Prens Sabahattin olmuştur. Yine Prens Sabahattin isminin, Türk Liberallerinin siyasal anlamda teşkilatlanıp günümüze kadar gelmelerinde önemli bir etkisi vardır.

---

² TÛTENGİL a.g.e. s,61

³ KONGAR a.g.e. s, 40

3.2 - DÜŞÜNSEL ALANDA ETKİLER

Prens Sabahattin zamanında anlaşılammış, bir çok iftira ve tehlikeyle karşı karşıya kalmasına rağmen, gerçek bir bilim adamı olarak düşüncelerini savunmaktan asla çekinmemiştir. Prens Sabahattin'in bir düşünce adamı olmasına rağmen yaşamış olduğu dönemin şartları itibariyle siyasal etkinlikleri, bilimsel etkinliklerinden fazla görünmüştür. Onun düşünsel alanda koyduğu fikirlerin kıymeti ise, sonra anlaşılabilmiştir. İşte bu bölümde Prens'in fikir hayatımızda görülen tesirleri kısa başlıklar halinde ele alınacaktır.

a. Prens'in fikir alanında öncülüğünü yapmış olduğu "Science Sociale" görüşü memleketimizdeki sosyoloji çığırlarından biri haline gelmiştir. Drukheim sosyolojinin Ziya Gökalp ve devamcıları tarafından temsil edilmesine mukabil Le Play mektebi ve mensupları da Prens Sabahattin ve devamcıları tarafından temsil edilmiştir.⁴

b. Prens Sabahattin cemiyet, olaylarını tanımak için tavsiye ettiği monografi metodu onun devamcıları tarafından başarılı bir şekilde tatbik edilmiştir ve çeşitli konuları içinde toplayan monografi çalışmaları yapılmıştır.⁵ Mehmet Ali Şevki, Sabahattin Demirkan tarafından bir köy sosyolojisinin kurulması hazırlıkları örnekleriyle birlikte ortaya konulmuştur.

c. Prens, toplumsal yapıyla ilgili çalışmaları Türkiye'ye taşıdığı gibi, bu çalışmalarda bilimsel yöntemlerin kullanılmasını önermiştir.

d. Bu günkü araştırmalara bilgi ve kolaylık sağlamış olması açısından (bugün yetersiz olsa bile) Osmanlı toplum yapısını belirlemiş olması sebebiyle Türk toplum bilimine önemli katkıları olmuştur.

⁴ FINDIKOĞLU, Ziyaettin Fahri, Metodoloji Nazariyetleri, İstanbul 1950, s. 222-259

⁵ KONGAR, a.g.e. S, 140

e. Sabahattin Bey'in fikirleri doğrultusunda yeniden yapılanma süreci içerisinde önemli tesirler bırakacak, eğitim ve sosyoloji içerikli bir çok kitap ve makalenin çevirisi yapılmıştır.

f. Prens'in fikirleri doğrultusunda ulusal yayın yapan dergiler çıkartılmıştır.

g. Üniversite ve yüksekokullarda okutulan sosyoloji dersleri Prens'in etkisiyle güncelleştirilmiştir.

Günümüz Türkiye'sinde düşünsel anlamda Prens Sabahattin'in etkileri hala devam etmektedir.

3.3 - SİVİL TOPLUM ALANINDA ETKİLERİ

Prens Sabahattin'in hayatı boyunca devam eden mücadelesinde iki önemli eseri vardır, bunlardan ilki; Prens'in Osmanlı toplumunda yapmayı düşündüğü sosyal inkılab, ikincisi ise, Prens'in sessiz çoğunluğun sesi olma gayretidir. Önce II. Abdülhamit'in istibdadına karşı mücadele veren Prens, daha sonra da İttihat ve Terakkinin despot yönetimine karşı savaş vermiştir. Bu hak arama mücadelesi içerisinde Prens Sabahattin ve onun fikirleri, insanlara gerek siyasal gerekse sosyal alanda ki örgütlenmelerinde rehberlik yapmıştır. Onun fikirleri doğrultusunda kurulan bir çok siyasi parti ve dernek vardır. Bunlardan en önemlileri ise şunlardır.

1. Cemiyet-i İnkılabiye : 1904 Eylül ayında İstanbul'da Mercan İdadisinin 2. ve 3. sınıf öğrencileri tarafından kurulmuştur. Daha sonra Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyetin İstanbul kolu haline gelmiştir.

2. Nesl-i Cedid Kulübü : 1908 yılında Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyet fikirleri etrafında toplanan gençler bir kültür topluluğu meydana getirmişleridir. Kulübün nizamnamesi çalışmalarında geçen "... Hayat-i hususiye de kavi bir Teşebbüs-ü Şahsi, hayat-ı

umumiyeye de ihtiyacsd-ı memlekete kafi bir tevzir mezuniyettir...⁷ ibaresi, Prens'in bu kulüp üzerindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.⁶ Nesl-i Cedid kulübüne Prens Sabahattin maddi yardımlarda bulunmuştur. (Kulüp merkezi olarak kullanılması için bir ev ve gençlerin ufkunu açmak için bir kütüphane)

3. Osmanlı Ahrar Fırkası : Daha öncede ele alınan bu konuyu kısaca özetleyecek olursak şunları söylememiz mümkündür. 14 Eylül 1908 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Kurucularından olan Nurettin Fern, başkanlığı Prens Sabahattin'e teklif etmiş, fakat Prens bunu kabul etmemiştir. Düşünsel alanda, parti temelini Prens'in fikirlerinden almaktadır. Öyle ki, partinin Teşebbüs-ü Şahsi ve Adem-i Merkeziyetle aynıdır. Prens'in fikirlerini mecliste savunuyor olması itibariyle oldukça önemli bir partidir. 31 Mart olayına partinin ismi karışınca, parti kendi kendisini feshederek kapanmıştır.

4. Hürriyet ve İttılah partisi : 23 Kasım 1909 yılında, İttihad ve Terakki partisinden ayrılan mebusların, muhalif diğer mebuslarla birleşmesi suretiyle kurulmuştur. Partinin programında yer alan esasların çoğu Prens'in fikirlerine çok yakındır. Fakat bu parti Prens'in fikirlerinin açıkça savunuculuğunu yapmamıştır.

5. Milli Ahrar Fırkası : 1919 da İstanbul'da kurulmuştur. Partinin üyeleri arasında; Hürriyet ve İttılah fırkasının kurucuları, Sulh ve Selamet-i Osmaniye fırkasından gelenler ve eski İttihadçılar vardır. Parti programında Prens'in savunuculuğunu yaptığı meslek-i içtims (Science Scaile) doktrinin etkileri açık bir şekilde görülmektedir.

Ayrıca Prens'in, Mutedil Hürriyet Pervan ve Halaskar Zabitanın grupları üzerinde de etkisi vardır. Prens siyasal hayatımızda bu kadar derin izler bırakmış olmasına rağmen, aktif siyasete uzak kalmıştır. Hatta, Vahdettin'in kendine sunmuş olduğu sadrazamlığı bile

---

⁶ TUNAYA Zafer Tarık, Türkiye'de Siyasi Partiler, Cilt 1 s, 399-403

reddetmiştir. Prens Sabahattin'in siyasal yaşamımızda ki etkilerini günümüz Türkiye'sinde görmek mümkündür. Liberalist düşünce ekseninde kurulmuş olan veya çizgiye yakın olan tüm parti ve dernekler, az yada çok Prens'in fikirlerinden etkilenmişlerdir.

3.4 - EĞİTİM ALANINDA ETKİLERİ

Büyük bir düşünce adamı olarak Prens Sabahattin Bey'in fikirleri, Türk Devrimi sonrası, sosyal hayatın tüm kurumlarında etkisini gösterip işlerlilik kazanmıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş kurumlarının şekillenip, yeniden yapılanmasında Prens'in fikirlerinin en etkili olduğu alan ise eğitim öğretim kurumları olmuştur. Daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, Prens'in eğitim öğretim sürecinde ısrarla üzerinde durduğu iki önemli nokta vardır, bunlardan birincisi; eğitim öğretim sürecindeki amaçlar, ikincisi ise; bu süreçte kullanılacak yöntemlerdir. Prens Sabahattin'in eğitim öğretim sürecindeki temel amacı, yeniden yapılanma ve sosyal hayatta yapılacak devrim hareketinde eğitim unsurunun bir araç olarak kullanılması ve değişimi geliştirip yarımlara taşıyacak bireyci, müteşebbis gençlerin yetiştirilmesidir. Prens'in bu süreçte kullanılmasını tavsiye ettiği yöntem ise; sosyal hayatta insanları başarıya taşıyacak bilgilerin verilmesi şeklinde özetlememiz mümkündür.

Türk devrimine can verip, kurumsal anlamda onu sistemleştiren ulu önder Atatürk ile Prens Sabahattin'in fikirleri bu noktada birbiriyle örtüşüktür. Nitekim Atatürk'ün "Eğitim öğretimde uygulanacak yöntem, bilgiyi insan için gereksiz bir söz, başkasından üstün gelme, dolayısıyla başkasını zorlama aracı yada uygun bir zevkten çok yaşanılan hayatta başarılı olmayı sağlayan, geçerli ve uygulanabilir bir donanım ve güç durumuna getirmektir."⁷ sözü bu düşünceyi destekler mahiyettedir. Bundan da anlaşılacağı üzere genç Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim

---

⁷ Atatürkçü Düşünce Derneği Bulancak Şube Başkanlığı, kuruluşlarının 60. Yılında köy Enstitüleri, Samsun 2000, s. 3

kurumlarının hedef ve amaçlarının belirlenmesinde ve yeniden yapılanma süreci içerisinde Prens'in fikirleri en önemli referanslardan biri olmuştur.

Türk Eğitim tarihinde kurumsal anlamda Prens'in etkilerinin en çok hissedildiği okullar, Köy Enstitüleri olmuştur. Prens hayatı boyunca bu tarz eğitim veren okulların açılıp ülke geneline yayılması için mücadele vermiştir. Prens Sabahattin hakkında ciddi araştırmalara imza atan Cavit Orhan TÛTENGİL bu konu ile ilgili şunları söylemektedir; Prens'in ülkemizde açılmasını istediği, Fransa'da E. Demanils tarafından açılan Kaya okulları (l' Ecole Roches) ve İngiltere'deki Public Schoolları gördükten, bu okullarla Köy Enstitüleri arasında ciddi benzerlikler olduğunu ifade etmiştir.⁸ Bu okullar ile Köy Enstitüleri arasındaki benzerlikler ve Prens'in Köy Enstitüleri üzerindeki etkileri için şunları söylememiz mümkündür;

Daha öncede ifade edildiği gibi Prens Sabahattin'in aydınlanma sürecini köylerden, köylü halktan başlatmaktadır. İşte bu noktada Köy Enstitülerinin açılmalarındaki temel amaçlar Prens'in fikirleri ile aynı doğrultudadır. Nitekim Köy Enstitülerinin marşında;

Aynı yolda aynı emek

Gönüllerde tek bir dilek

Türk köyünü önde görmek

dizeleri, köylerden başlatılacak bir aydınlanma sürecinin şifresel halidir. Prens, köylü halkın eğitimini yeniden yapılanma süreci içerisinde en önemli tetikleyici güçlerden biri olarak görmektedir. Osmanlı yönetiminin bu gerçeği göz ardı etmesini her fırsatta eleştirmiştir. Bu bağlamda, Köy Enstitülerinin açılmasıdaki bir diğer amaçta, köylü halkın ihtiyaçlarına cevap verebilen, sağlıklı bir eğitim öğretim olanağını köy çocuklarına sunabilmektir. Bu noktada köy enstitüleri Prens'in kendi

---

⁸ TÛTENGİL, a. g. e. s, 64

döneminde savunuculuğunu yaptığı şeylerin pratiğe dökülmüş halidir. Zorunlu olmasına rağmen ilkeğitimden geçemeyen binlerce köy çocuğu bu okullar sayesinde, eğitim öğretim imkanına kavuşmuşlardır.

Okulların açılışındaki temel amaçlarda olduğu gibi, kullanılan yöntemlerde Freysin fikirleri ile örtüşüktür. Köy Enstitülerinde kullanılan yöntemlerin felsefesini şu başlıklar altında toplayabiliriz;

1. Geleneksel okul için zekanın, duygunun, istencin işleyeceği çevre, her şeyden önce kitaptır; Köy enstitüleri için bu çevre gerçek yaşamdır, yaşanan yer, yaşamın ta kendisidir.

2. Geleneksel okul, deneyimsiz insanları yaşama hazırlamaya çabalar ama hazırlayamaz; Köy Enstitüleri deneyimsizleri bu yaşama hazırlamayacak, onlara gerçek yaşamı sunacak yaşamlarında çıkabilecek engelleri kaldıracaktır.

3. Geleneksel okul çalışma alanı olarak; kitap, yazılı düşünceleri, örneği, düşleri, anlatımı, betimlemeyi ele alır; Köy Enstitüleri köyü, köylüyü, tarlayı, kümesi, arıcılığa, ağaç ve metal işlerini ele alacak ve bilgiyi oradan üretecektir.

4. Geleneksel okulda bir kuram, bir uygulama vardır ve bu ikisi arasında bir duvar çekilidir, Köy Enstitülerinde ise yalnızca yaşam ve yaşamın gerçekleri vardır. Kuram da, uygulama da onun içindedir.

5. Geleneksel okul, derse, sınava, diplomaya ve bu yönden bir takım aşamalara hazırlar; Köy Enstitüleri doğrudan doğruya bağımsız, doğayla boğuşan ve her alanda onu yenen Türk insanının yaratıcı kişiliğini öne çıkartır.⁹

Buradan da anlaşılacağı üzere bu okullar yaşama gücünü kendinde bulan bireyci ve müteşebbis gençleri yetiştirerek, eğitim ordusuna öğretmen kimliğiyle dahil etmektedir. Bu okullar sayesinde

---

⁹ Kuruluşunun 60. Yılında Köy Enstitüleri, s, 55, 56

eğitim camiası, Prensın sınırlarını çizdiği ideal öğretmen tipine kavuşmaktadır.

Cumhuriyetin temel değerleri, ülke gerçekleri ve çağdaş eğitimin bilim arasında yapılmış özgün bir sentez olan Köy Enstitüleri aynı zamanda çok amaçlı eğitim öğretim kurumlarıdır. Köy Enstitülerinin üstlenmiş olduğu bir diğer misyonda, köylü halkın ekonomik ve kültürel yönden gelişiminin önünü açmaktır. Bu okullar köylü halkın karşısına; tarım, teknik, ticaret ve sanat alanında örnek olabilecek modellerle çıkmıştır. Panayır, sergi, şenlik gibi hem ekonomik, hem de kültürel öğeleri üstünde taşıyan uygulamaları köylü halkla tanıştırmıştır. Ayrıca, köylü halkta milli birlik ve beraberlik şuurunun oluşmasını sağlayan bu okullar, her zaman köylü halkın yanı başında yer almıştır.

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde yönetimin, ciddi olarak ele aldığı konulardan biriside, kadınların sosyal hayatın bütün kurumlarında etkin bir şekilde rol alması ve onların eğitimidir. Nitekim Cumhuriyet ile birlikte karma eğitime geçilmiş, böylelikle eğitimde fırsat eşitliği sağlanmıştır. Ayrıca, ülke geneline yayılmış sadece kadınlara eğitim veren okullarda mevcuttur. Bu alanda yapılan çalışmalar bizzat Atatürk'ün kendi tarafından yönlendirilmiştir. Zamanla siyasal alanda da erkeklerle eşit hakları olan kadınlar, sosyal hayatın tüm kurumlarında etkin bir rol oynamaya başlamışlardır.

Tarım, sanayi ve ticaret alanlarına yetişmiş insan gücü sağlamak amacıyla açılan teknik ve mesleki okulların şekillenip ülke geneline yayılmasında da Prens Sabahattin'in fikirleri etkin bir rol oynamıştır. Yine Cumhuriyet döneminde önem kazanan halk eğitim merkezlerinin açılıp şekillenmesinde de Prensın izlerini görmek mümkündür.

Kısacası, Prens Sabahattin isminin, özellikle Cumhuriyet Türkiye'si Eğitim Sisteminde gerek düşünsel gerekse kurumsal anlamda önemli etkileri vardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM :

PRENS SABAHATTİN'İN FİKİRLERİNİN UYGULANABİLİRLİĞİ

Prens Sabahattin adı, Meşrutiyet öncesinde, aydın topluluğun ümitleri arasındaydı. Çağdaş, ekonomik ve sosyal görüşleri kavramış, bunların ülkede nasıl tatbik edileceğini incelemiş biri olarak, şahsından ve fikirlerinden çare bekleniyordu.¹ Nitekim Prens'in hayatı mercek altına alındığında, ölümüne kadar geçen süre içerisinde, fikir bazında göstermiş olduğu tutarlılık gözden kaçmaz. Prens'in kendi döneminde ele almış olduğu konuların hâla tartışılıyor olması ve Türk toplum yapısı adına tespit etmiş olduğu problemlerin geçerliliğini devam ettiriyor olması oldukça düşündürücüdür. Prens'in gazetede yayınlanan bir yazısı bunu destekler mahiyettedir. "Türkiye de hiçbir zaman demokrasi olmamıştır. Ve bu gidişle olmazda! Meselelerin müspet bir şekilde halledilmesi için içtimai teşekkülü yeni bir terbiye ile değiştirmek uzun ve ilmi bir usulle çalışmak gerekir. İçtimai meslek çıkarının doğruluğunu yalnız Türkiye'deki vukuatlar değil, Türkiye haricindeki memleketlerde de bir bir ispat edilmiştir. Eğer içtimai mesleğin çizdiği yollar takip edilseydi, bu gün Türkiye zahiren değil gerçekten garp milletlerinin takdir ve hayranlığını kazanacak iyiliği de kendisine yapmış olacaktı." Günümüz Türkiye'sinde, gerek düşünsel gerekse kurumsal alanda etkileri hala devam eden prensin kendi döneminde anlaşılamamış olup fikirlerinin pratiğe dökülememiş olmasını şu başlıklar altında toplayabiliriz.

1. Fransız ihtilaliyle tüm dünyayı etkisi altına alan milliyetçilik hareketinin Osmanlı imparatorluğunda kuvvetli bir şekilde hissedilmiştir. Prens'in düşüncelerinin özünü oluşturan Adem-i Merkeziyet fikrinden Prens'in tüm çalışmalarına rağmen ottonomi fikri çıkartıldığından bu fikir ölü olarak doğmuştur.

---

¹ KUTAY Cemal, Üç devirde bir adam Fethi OKYAR, İstanbul 1980, s. 128

2. İttihad ve Terakki, Prens'in fikirlerine sistemli bir şekilde saldırarak kamuoyunu arkasına almıştır. Daha sonra iktidarı da ele geçiren İttihad ve Terakki ülkede muhalefeti susturma yoluna gitmiştir.

3. Prens'in kısa vadeli hesaplara ve siyasi oyunlara pek aklı ermiyordu. Fakat buna karşın İttihad ve Terakki bu tür işlerde oldukça başarılıydı.²

4. Siyasal alanda Prens'in en önemli rakibi olan Ahmet Rıza Osmanlı burjuva ve bürokrasinin desteğini almayı başarmıştı. Prens'in fikirlerinin bu iki grubun çıkarlarına ters düşüyor olması sebebiyle pek rağbet görmemiştir.

5. Prens'in, Osmanlı'da geniş bir kitleyi oluşturan memurları karşısına almış olması sebebiyle yönetimde aradığı desteği bulamamıştır. Prens'e yapılan en acımasız hücumlar, şüphesiz ki kolayca elde edilmiş mevkilerini kendilerine temin eden toplum nizamının, halkı kesin olarak bir idare edenler ve idare edilenler şeklinde ayıran sistemin yerine Anglo - Saxon memleketlerinde hakim olan hayat mücadelesinin hakim olmasıyla rahatlarını kaybedeceklerini sezen insanlardan gelmiştir.³

6. Prens'in saraydan geliyor olması ona, muhalif harekete katıldığında bir artı değerken, zamanla bu noktada eleştiriler olmuştur. Muhalifleri onun saraydan geliyor olması sebebiyle, halktan kopuk ve onların problemi anlamaktan uzak birisi olduğunu iddia etmişlerdir.

7. Osmanlı'nın devamlı bir savaş ortamı içerisinde yer alması ve özellikle I. Dünya Savaşı Prens'in fikirlerinin gerek yayılmasının gerekse uygulanmasının önüne geçmiştir.

8. Prens'in hayatının büyük kısmını yurtdışında sürgün olarak geçirmesi, onun kendi ülkesinde, kendisini ifade etmesinin önüne geçmiştir.

---

² KONGAR, a.g.e. s, 100

³ MARDİN Şerif, İbn Türklerin Siyasi Fikirleri 1895 - 1998 İstanbul 1996, s, 219

Prensın fikirleri bir bütün olarak ele alındığında kendisine gelen eleştirileri şöyle özetlememiz mümkündür.

Bir cemiyetin şaklinden ötekine geçişin terbiye ile sağlanabileceği noktasında mübalağaya kaçmıştır. Terbiyenin şekli bir çok defa içtimsi bünye tarafından tayin edilmekte olup, terbiye bir çok faktörün neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Öğretime ihtiyaç duymayan büyük kitlelerin bir okul organizasyonu kurmasını beklemek fazla iyimserlik olur.⁴

Le Play'den ve fikirlerinden çok etkilenen Prens, aydınlanma sürecinde ailenin eğitimini her fırsatta dile getiriyor olmasına rağmen, bu noktada ortaya koyduğu tek bir çalışma dahi yoktur. Kaldı ki Le Play bu alana yirmi yılını vermiş ve 350 aile türü üzerinde monografi çalışması yapmıştır.

Yine Prensın ekonomi alanında bazı yanlışlara düştüğünü görmekteyiz. Bunların başında Prensın batı burjuva toplumları ile Türk toplum yapısını çözümlenmede kullandığı ölçülerin yetersizliği gelir. Ayrıca, sermaye birikimi ve teknolojinin olmadığı bir toplumda yalnız eğitim kurumları ile girişken bir burjuva sınıfı nasıl yaratılacaktır sorusuna verdiği cevaplar yetersizdir.⁵

Yine Prensın savunuculuğunu yaptığı Liberalizm zamanla eski popülaritesini kaybetmiş, pratiğe dökülmüş halinde istenen neticelerin elde edilememiş olması da Prens için bir eksidir.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz; yaşamış olduğu dönemde yitik bir değer, kıymeti anlaşılammış bir düşünce adamı Prens Sabahattin bu günün Türkiye' sinde önemli izler bırakmıştır.

---

⁴ TTENGİL, a. g. e. s, 66

⁵ KONGAR, a. g. e. s, 140

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğunda modernizasyon süreci içerisinde eğitim sorunu, sosyal hayatın diğer kurumlarıyla birlikte ele alınan gereken bir konudur. Batılılaşma çalışmaları içinde Osmanlı devlet adamları eğitim kurumlarını bir araç değil, amaç olarak kullanmışlardır. Gerekli olan alt yapı hazırlanmadan açılan okullar, daha büyük problemleri getirmiştir. İmparatorluğun yeniden düzluğe çıkarılmasında, Osmanlı aydınlarının, gerek meselelere olan bakış açısı, gerek sorunların çözümünü adına ortaya koydukları yollar bilimsellikten uzaktır. Prens Sabahattin'i çağdaşı olan düşünürlerden ayıran özelliği de bu noktadan kaynaklanmaktadır. O, Osmanlı toplum yapısındaki sorunların tespitinde ve çözüm yollarında bilimsel yöntemler kullanmıştır. Ona göre var olan problemlerin hepsi toplumsal yapıdan kaynaklanmaktadır. Bu sorunların tek bir kişinin omuzlarına yüklenmesini, gerçeğin görülmemesi olduğu kanaatindedir. Prens, siyasal ve ekonomik alanda yeniden yapılanmanın, sosyal alanda da aydınlanmanın ancak bireyci toplum yapısına geçilmesiyle mümkün olacağı düşüncesindedir.

Prens Sabahattin değişim sürecinin özüne, eğitim unsurunu yerleştirmiştir. Fakat bu süreçte başarılı olabilmesi için, eğitim kurumlarında yeniden bir yapılanmaya gidilmesi şarttır. Öncelikli olarak, merkezi yönetimin eğitim-öğretim sürecini ele alış şekli değiştirilmelidir. Devlet ülke genelinde eğitim de fırsat eşitliğini yaratabilmelidir. Bu işe, köylü halkın eğitilmesiyle başlanmalıdır. Çünkü sosyal içerikli aksiyonlar, arkasına geniş kitlelerin desteğini almadıkça, başarıya ulaşması mümkün değildir. Eğitim öğretim süreci ekonomik alanda kalkınmayı destekler mahiyette olmalıdır. Verilen bilgiler, bireyin, ailenin ve cemiyetin ihtiyaçlarına cevap vermelidir. Bölgesel ve bireysel farklılıklar göz önünde bulundurularak ders programları ve müfredatları gözden geçirmelidir. Kaliteli eğitimin en önemli yapı taşının öğretmen olduğunu göz önünde bulundurarak öğretmen kaynaklı sorunlara kalıcı çözümler getirilmelidir. Eğitim öğretim sürecinde ailelerin önemli bir etken olduğu düşünülürse, ailelerinde bu sürece dahil edilmesi şarttır.

Toplumsal içerikli her türlü sorunun çözümünde sosyal yapıya uygunluk şarttır. Eğitim öğretim sürecinde hedeflenen başarıya ulaşılabilmesi için merkezi yönetimin bu alandaki yetkilerini, yerel yönetimlerle paylaşması gerekmektedir. Sağlıklı bir topluma, sağlıklı ailelerden geçtiğini düşünen Prens Sabahattin, aile içi eğitime yön veren kadınların eğitimine büyük bir önem vermiştir.

Bu verilerin ışığı altında diyebiliriz ki: Prens Sabahattin sorunların gerek tespiti, gerekse çözüm noktasında göstermiş olduğu tutarlılık, onu çağdaşı olan düşüncülerden bir adım öne çıkarmaktadır. Ayrıca yapılacak yenilik çalışmalarının sosyal yapıya uygun olması gerektiği fikriyle meseleye farklı bir bakış açısı getirmiştir. Prens'in o gün adına tespit etmiş olduğu sorunların bu gün hala devam ediyor olması oldukça düşündürücüdür.

BİBLİYOGRAFYA

A. GAZETELER

1. Milliyet Gazetesi: 16.Şubat.1978
2. Milliyet Gazetesi: 17.Şubat.1978
3. Milliyet Gazetesi: 18.Şubat.1978
4. Milliyet Gazetesi: 19.Şubat.1978
5. Milliyet Gazetesi: 20.Şubat.1978

B. MAKALELER

1. ÇAVDAR, Tevfik; Türkiyede Burjuva Demokratik Düzene Yönelik İlk Hareketler, Ülke Dergisi sayı 4, Ankara 1978
2. Prens Sabahattin; Hristiyanlar Vatanımızda Adem-i Merkeziyetten Müstefit Olageldikleri Halde Müslümanlar Merkeziyetin Mahkumu Oluyorlar Terakki, 10.11.1906

C. KİTAPLAR

1. AKYÜZ Yahya; Türk Eğitim Tarihi, İstanbul 1954
2. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, Ankara 1981
3. BERKES, Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara 1973
4. BİLİM, Cahit YALÇIN; Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876) Eskişehir 1998
5. DÖNMEZ, Şerafettin; Atatürk'ün Çağdaş Toplum ve Din Anlayışı İstanbul 1998
6. EGE, Nezahat Nurettin; Prens Sabahattin Külliyesi, İstanbul 1957
7. ERGİN, Osman Nuri; Türk Maarif Tarihi, İstanbul, 1977
8. FINDIKOĞLU, Ziyaettin Fahri; Metodoloji Nazariyetleri, İstanbul 1950
9. HANS, Freye; İctimai Nazariyetler Tarihi, Çeviren Tahir ÇAĞATAY Ankara 1968
10. KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, c VII, Ankara 1995
11. KEMAL İBNÜL EMİN, Son Asır Türk Şairleri, İstanbul 1930 Cüz:1

12. KOÇER, Hasan Ali; Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi, İstanbul 1981
13. KODAMAN, BAYRAM; Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi, Ankara, 1991
14. KONGAR, Emre; Türk Toplum Bilimcileri, C I, İstanbul 1992
15. KURAN, Ahmet Bedevi; İnkılâb Tarihimiz ve Jön Türkler, İstanbul 1945
16. KURAN, Ahmet Bedevi; İnkılâb Tarihimiz ve İttihat ve Terakki, İstanbul 1965
17. Kuruluşlarının 60. Yılında Köy Enstitüleri, Atatürkçü Düşünce Derneği, Samsun 2000
18. KUTAY, Hasan Cemal; Üç Devirde Bir adam Fethi Okyar, İstanbul 1980
19. MARDİN, Şerif; Jön Türklerin Siyasi Fikirleri, İstanbul 1996
20. Prens Sabahattin; Türkiye Nasıl Kurtulabilir? İstanbul 1965
21. TUNAYA Zafer Tarık, Türkiye’de Siyasi Partiler Cilt:1 İstanbul 1952
22. TÛTENGİL, Cavit Orhan, Prens Sabahattin,. İstanbul 1954

ÖZET

Siyasal aydın kimliğini üzerinde taşıyan; çok yönlü bir düşünce adamımız olan Prens Sabahattin'in eğitim öğretim sorununu ele alış şekli bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Çalışmamızda öncelikli olarak Prens Sabahattin hakkında genel bir bilgi verildikten sonra, Prens Sabahattin'e göre Osmanlı eğitim sistemindeki temel sorunlar üzerinde durulmuştur. Prens'in gerçekleştirmek istediği toplumsal yapıdaki köklü değişim süreci içerisinde; eğitimin yeri, eğitimin amaçları ve sınırları, eğitim ve eğitimcilerin vasıfları, örnek olacak modeller vs. gibi eğitim ile ilgili bir çok önemli sorunun cevabı, Prens'in fikirleri doğrultusunda verilmeye çalışılmıştır. Prens Sabahattin gerek kendi dönemi, gerekse günümüz Türkiyesine olan etkileri ve onun fikirlerinin uygulanabilirliği konuları da araştırmaya dahil edilerek çalışmaya son verilmiştir.

Çalışmalarımız sırasında, Prens'in fikirlerinin daha iyi anlaşılıp, konunun mümkün olduğunca objektif bir şekilde ortaya konulabilmesi için ağırlıklı olarak Prens'in kendi eserlerinde yararlanılmaya çalışılmıştır. Çalışmayı içerik yönünden zenginleştirmek için ise, bu konuyu ele alan diğer eserlerden de faydalanılmıştır.

Çalışmamız sonunda gördük ki; Prens, Osmanlı eğitim sistemindeki problemleri çok objektif bir şekilde tespit etmiştir. Sorunların çözümünü adına ortaya koyduğu yollar ise gayet bilimseldir. Prens'in eğitim sistemine yönelik tespit ettiği sorunlar, günümüz Türkiyesinde geçerliliğini hale korumakta olup çözüm yolları ise Prens'in bu noktadaki tavsiyelerinin pratiğe dökülmesinden geçmektedir.

Prens Sabahattin'in daha önce değinilmemiş olan farklı bir yönünü baş başına bir konu olarak alıyor olması sebebiyle çalışmamızın önemli olduğu düşüncesindeyiz.

SUMMARY

His taking over the problem of education and teaching of Sabahattin the prince, who carries on the politic enlightened identity, is our very directronal philosopher is forming the essence of this study. In our study, beforehand, after giving a general knowledge about Sabahattin the prince, it has been emphasized on the main problems in the education system of Ottoman according to Sabahattin the Prince. In the radical changing process in the public structure Sabahattin wants to do, the answer of the very important Problems has been studied to give in the direction of the Prince's idea. Including the effects of Sabahattin the prince to Turkey either in histerm or in ourdays and the applicabreity of his ideas in the study, the study has been stopped.

During our study, realizing well the ideas of the prince, to be brought up the subject as objective as possipte, it has been studied to benefit from the urarks of hisself of the prince, To rich the work in the work in the content, however, it has been benefited from the other works including this subject.

At the end of our study, we saw that the prince had fixed the problems in the Ottoman education system in the objective way. In the name of the solution of the problems the ways which he brought up however, is scientific. The problems which the prince fixed to our educioton system are in vakid still in Turkey of our day, the salutron ways, however, are passing from the pructising thead

Due to the different direction of Sabahattin the prince, which has not been to uched before, becomes to be taking as a subject, we think my study to be important.